

ციფრული ტექნოლოგიები საარჩევნო პროცესში

საერთაშორისო სტანდარტებისა და კარგი პრაქტიკის ჭრილში

არდიტა დრიზა მაურერი

სამართლის ექსპერტი, ევროპის საბჭო

30 აპრილი, 2021

კვლევა შემუშავებულია ევროპის საბჭოს პროექტის ფარგლებში: „საარჩევნო პრაქტიკისა და პროცესის გამჭვირვალობის, ინკლუზიურობისა და სანდოობის მხარდაჭერა საქართველოში“

შენიშვნა: ამ დოკუმენტში გამოთქმული მოსაზრებები ეკუთვნის ავტორს და არ გამოხატავს ევროპის საბჭოს ოფიციალურ პოზიციას.

შინაარსი

1	მიმოხილვა	4
1.1	მისია	4
1.2	მეთოდოლოგია	4
1.3	კვლევის სტრუქტურა.....	6
2	არჩევნებში გამოყენებული ციფრული ტექნოლოგიები	8
2.1	საქართველოში არსებული მდგომარეობა.....	8
2.2	ევროპის საბჭოს რეგიონში არსებული მდგომარეობა	10
2.2.1	ისტ-ის გადაწყვეტილებები საარჩევნო პროცესებში.....	12
2.2.2	არჩევნების მართვის სისტემა.....	13
2.2.3	ამომრჩეველთა ვინაობის ელექტრონული გადამოწმება და ელექტრონული რეგისტრაცია არჩევნების დღეს.....	15
2.2.4	ელექტრონული კენჭისყრა საარჩევნო უბანზე.....	16
2.2.5	ელექტრონული დათვლა და ელექტრონული შედეგების მართვა.....	18
2.3	არსებული პანდემიის ფონზე ციფრული ტექნოლოგიების მზარდი გამოყენება?.....	20
3	შესაბამისი მარეგულირებელი ინსტრუმენტები	22
3.1	საერთაშორისო სტანდარტები და კარგი პრაქტიკა.....	22
3.2	ეროვნული კანონმდებლობა.....	26
4	ორგანიზება და ვადები	26
4.1	ზოგადი სტრატეგია.....	26
4.2	სატესტო ეტაპის რეგულაცია.....	27
4.3	ეტაპობრივი დანერგვა	30
4.4	ჩართული მხარეების მონაწილეობა.....	31
4.5	საცდელი ეტაპი	32
4.6	ტესტირების შეფასება და გადაწყვეტილების მიღება.....	33

5	დეტალური რეგულაცია.....	34
5.1	დეტალური რეგულაციის შეფასება	34
5.2	ფუნქციონალური შესაძლებლობები.....	37
5.3	გამოყენების სიმარტივე	37
5.4	ფარულობა/კონფიდენციალურობა	37
5.5	შემოწმების შესაძლებლობა.....	37
5.6	კონტროლი	38
5.7	გამჭვირვალობა	38
5.8	სახელისუფლებო ორგანოებისა და კერძო სექტორის როლი.....	41
5.9	რისკების მართვის პოლიტიკის ჩარჩო	41
5.10	დავები და სამართლებრივი დაცვის საშუალებები.....	42
5.11	ინციდენტები და კომუნიკაცია	43
5.12	უწყვეტი შეფასება	44
5.13	მდგრადობა	44
5.14	ინფორმაცია და ტრენინგი	46
5.15	საზოგადოების ნდობა.....	46
6	რეკომენდაციები.....	47

1 მიმოხილვა

1.1 მისია

წინამდებარე დოკუმენტის მისიას წარმოადგენს საარჩევნო პროცესში გარკვეული ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების დანერგვის შესწავლა სამართლებრივი და პრაქტიკული თვალსაზრისით, საერთაშორისო სტანდარტების, კერძოდ კი, ევროპის საბჭოს სტანდარტების გათვალისწინებით, და ასევე სხვადასხვა ქვეყნების პრაქტიკულ გამოცდილებაზე დაყრდნობით. გარდა ამისა, დოკუმენტში განხილულია არჩევნებში ინფორმაციულ ტექნოლოგიებთან დაკავშირებული დადებითი და უარყოფითი მხარეები, რეკომენდებული ვადები და მიდგომები. კვლევაში ყურადღება გამახვილებულია ციფრულ ტექნოლოგიებზეც, რომელთა განხილვაც და გათვალისწინებაც ამჟამად მიმდინარეობს საქართველოში ამომრჩეველთა რეგისტრაციის, ხმის მიცემის და ხმების დათვლის მიმართულებით. გარდა ამისა, კვლევაში შემოთავაზებულია რეკომენდაციები, რომლებმაც შეიძლება გამოყენებული იქნას გზამკვლევის სახით ეროვნული დაინტერესებული მხარეების მიერ, საქართველოში მიმდინარე საარჩევნო რეფორმასთან დაკავშირებით.

1.2 მეთოდოლოგია

საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს საარჩევნო კოდექსი¹ (შემდგომში - „საარჩევნო კოდექსი“), საარჩევნო კოდექსის ცვლილებების პროექტი², და ევროპის საბჭოს რეკომენდაცია CM/Rec(2017)5 ელექტრონული კენჭისყრის სტანდარტების შესახებ, განმარტებითი მემორანდუმი და მასთან დაკავშირებული სახელმძღვანელო მითითებები, წარმოადგენს საცნობარო სამართლებრივ საფუძველს საქართველოში არჩევნების პროცესში გამოსაყენებლად შემოთავაზებული ციფრული ტექნოლოგიების განხილვისას. ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია სხვა შესაბამისი დოკუმენტების გათვალისწინებაც, მათ შორის, ეუთოს/დემოკრატიული ინსტიტუტებისა და ადამიანის უფლებების ოფისის (OSCE/ODIHR) ხმის მიცემის ახალი ტექნოლოგიების გამოყენების სახელმძღვანელო, ეუთოს/დემოკრატიული ინსტიტუტებისა და ადამიანის უფლებების ოფისის (OSCE/ODIHR) და ვენეციის კომისიის ანგარიშები და შეფასებები, დემოკრატიისა და საარჩევნო დახმარების

¹ <https://matsne.gov.ge/en/document/view/1557168?publication=65>

² <https://info.parliament.ge/#law-drafting/21736>

საერთაშორისო ინსტიტუტის (IDEA), საარჩევნო სისტემების საერთაშორისო ფონდის (IFES) და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების კვლევები და წინადადებები არჩევნების პროცესში ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენებასთან დაკავშირებით.

ტერმინები „ისტ“ (ინფორმაციული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები), „ციფრული“ ტექნოლოგიები და „მაღალტექნოლოგიური“ გადაწყვეტილებები, ანგარიშში გამოყენებული იქნება სინონიმების სახით. არჩევნების კონტექსტში ისტ-ი პირველ რიგში გულისხმობს საარჩევნო პროცესის თანმხლებ გაციფრულებულ დოკუმენტებს და პროცედურებს. გაციფრულება უმთავრეს საფუძველს წარმოადგენს. გარდა ამისა, იგი შეიძლება აღნიშნავდეს ბიომეტრიის, ბლოკჩეინის, ღრუბლოვანი გამოთვლის ან ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებას.

ტერმინს „ელექტრონული კენჭისყრა“ ზოგადი და უფრო ვიწრო მნიშვნელობა აქვს. ევროპის საბჭოს რეკომენდაციაში Rec(2017)5 ელექტრონული კენჭისყრის შესახებ, ელექტრონული კენჭისყრა განმარტებულია, როგორც *ელექტრონული საშუალებების გამოყენება ხმის მიცემის ან/და ხმების დათვლის მიზნებისთვის*. აღნიშნულ დონეზე, ელექტრონულ კენჭისყრას ძალიან ზოგადი და ფართო მნიშვნელობა აქვს, და მოიცავს სხვადასხვა სახის ტექნოლოგიურ გადაწყვეტილებებს, როგორცაა ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობის გამოყენებით ხმის მიცემა საარჩევნო უბანზე, ხმის მიცემა ინტერნეტის მეშვეობით სახლიდან გაუსვლელად, ასევე, ქალაქის საარჩევნო ბიულეტენების ელექტრონული დათვლა ისეთი მთვლელების მეშვეობით, როგორცაა ოპტიკური სკანერი. თუმცა, წინამდებარე კვლევაში, ელექტრონული კენჭისყრის სხვადასხვა ტექნოლოგიების განხილვისას ჩვენ უფრო დავაკონკრეტებთ ტერმინის „ელექტრონული კენჭისყრის“ მნიშვნელობას და მას უპირატესად გამოვიყენებთ ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობების (EVM) გამოყენების აღსანიშნავად. ინტერნეტის მეშვეობით ხმის მიცემის აღსანიშნავად გამოვიყენებთ ტერმინს „ინტერნეტით ხმის მიცემა“, ხოლო ელექტრონული მოწყობილობების მეშვეობით ქალაქის ბიულეტენების დასათვლელად „ელექტრონულ დათვლას“.

წინამდებარე კვლევაში ყურადღება გამახვილებულია მხოლოდ გარკვეული ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენებაზე, კერძოდ კი, იმ ტექნოლოგიებზე, რომლებიც კანონპროექტშია განხილული: *ამომრჩეველთა ვინაობის გადამოწმება და რეგისტრაცია, ხმის მიცემა საარჩევნო უბანზე* და, ასევე, *ხმების დათვლა და შედეგების მართვა*. ძირითადი საკითხები, რომლებიც მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული აღნიშნული ტექნოლოგიურ გადაწყვეტილებების გათვალისწინებისას, მე-4 და მე-5 თავებშია განხილული. საკითხები განხილულია ევროპის საბჭოს

შესაბამისი რეკომენდაციების და სახელმძღვანელო პრინციპების, ასევე ქვეყნების კარგი პრაქტიკის ჭრილში.

1.3 კვლევის სტრუქტურა

მე-2 თავის დასაწყისში წარმოდგენილია საქართველოში საარჩევნო სისტემაში ახალი ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვასთან დაკავშირებული სამართლებრივი მდგომარეობა. შემდეგ შემოთავაზებულია ევროპის საბჭოს რეგიონში გამოყენებული ციფრული გადაწყვეტილებების მიმოხილვა, სადაც ყურადღება გამახვილებულია *არჩევნების მართვის სისტემებზე*, რაც *ამომრჩეველთა ვინაობის გადამოწმებისა და რეგისტრაციის* საფუძველს წარმოადგენს; მოცემულ ნაწილში ასევე განხილულია *ამომრჩეველთა ვინაობის გადამოწმებისა და რეგისტრაციის* და *ბიულეტენების დათვლისა და შედეგების მართვასთან* დაკავშირებული ტექნიკური გადაწყვეტილებები.

მე-3 თავში წარმოდგენილია შესაბამისი სამართლებრივი ინსტრუმენტები, რომელთა მოთხოვნები უნდა იყოს დაცული არჩევნებში ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების განხილვისას.

მე-4 თავში ყურადღება გამახვილებულია ელექტრონული კენჭისყრისა და ელექტრონული დათვლის ტექნოლოგიების თავდაპირველი დანერგვისთვის აუცილებელ ძირითად ნაბიჯებზე. აუცილებელია შემუშავებული იქნეს ზოგადი სტრატეგია, რომელმაც ზუსტად უნდა განსაზღვროს ძირითადი მიმართულები. ჩართულმა მხარეებმა უნდა გაიარონ კონსულტაციები და ინტენსიურად ჩაერთონ საწყის მსჯელობასა და სისტემის განვითარებაში. ტექნოლოგიების დანერგვა უნდა მოხდეს თანდათანობით, და მას წინ უნდა უძღოდეს სატესტო ეტაპის დეტალური რეგულირება. დეტალური რეგულირებით ზუსტად უნდა განისაზღვროს მოთხოვნები, რომლებიც ვრცელდება ტექნოლოგიურ გადაწყვეტილებებზე და ტესტირების ჩატარების პირობებზე, და ასევე მათი შეფასების კრიტერიუმები. სატესტო პერიოდის დროს, ტექნოლოგია გამოიყენება მცირე მასშტაბით და მისი გამოყენების დაწყება უმჯობესია უფრო დაბალი დონის არჩევნებით. ტესტირების შეფასება უნდა განხორციელდეს მკაფიო, მეცნიერული კრიტერიუმების გამოყენებით. მისი შედეგები კომპეტენტურ ორგანოებს შესთავაზებს ფაქტობრივ საფუძველს გადაწყვეტილების მისაღებად შესაბამისი ტექნოლოგიის გამოყენების მიზანშეწონილობის თაობაზე, ან იმის თაობაზე, რომ საჭიროა მისი კორექტირება და კვლავ ტესტირება, ან დაადგინონ, რომ ტექნოლოგია არ გამოდგა წარმატებული და შეწყვიტონ მისი ტესტირება.

თუკი მიღებული იქნება გადაწყვეტილება ტექნოლოგიის შემდგომი განვითარების შესახებ, უნდა მოხდეს სატესტო ეტაპის რეგულაციის ხელახალი შემუშავება, რომელშიც ასახული იქნება მიღებული გამოცდილება და შესაძლო დამატებითი მოთხოვნები ტექნოლოგიის გაფართოებულ გამოყენებასთან/სრულ ექსპლუატაციაში გაშვებასთან დაკავშირებით. ელექტრონული კენჭისყრისა და ელექტრონული დათვლის რეგულაცია უნდა იყოს საკმარისად დეტალური, რომ ზუსტად მოხდეს დემოკრატიული არჩევნების უმაღლესი დონის პრინციპების ასახვა აღნიშნული ტექნოლოგიების მოთხოვნებში. მე-5 თავში განხილულია გარკვეული ძირითადი ასპექტები, რომლებიც განსაზღვრული უნდა იქნას დეტალურ რეგულაციებში, მათ შორის, ფუნქციონალის აღწერა, მისაწვდომობის, გამოყენების, ფარულობის, ანუ კონფიდენციალურობის, გადამოწმების, კონტროლისა და შეფასების, გამჭვირვალობის მოთხოვნები, და ასევე, სახელმწიფო ორგანოების ზედამხედველობისა და კერძო სექტორის პროვაიდერების ფუნქციები. ისტ-ის, კერძოდ კი, ინტერნეტ ტექნოლოგიების გამოყენების შემთხვევაში, უნდა მოხდეს რისკების მართვის პოლიტიკის ჩარჩოს მიღება. გარდა ამისა, რეგულაციით მკაფიოდ უნდა განმისაზღვროს როგორ მოხდება დავებისა და სამართლებრივი დაცვის საშუალებების მართვა ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების შემთხვევაში. გასათვალისწინებელია ინციდენტების მართვის პროცედურა და მასთან დაკავშირებული კომუნიკაცია. აუცილებელია ტექნოლოგიების უწყვეტი შეფასების განხილვა, იმის გათვალისწინებით, რომ ტექნოლოგიებთან დაკავშირებული რისკები და შესაძლებლობები დროის გასვლასთან ერთად იცვლება. იგივე შეეხება ადამიანების მიერ ტექნოლოგიების აღქმას და ზოგადად, საარჩევნო კანონმდებლობას.

ისტ-ის მდგრადი გამოყენება არჩევნებში კრიტიკულად მნიშვნელოვანი საკითხია და იგი პროცესის დასაწყისშივე უნდა გადაიჭრას, სტრატეგიისა და თავდაპირველი რეგულაციების შემუშავების ეტაპზე. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი ამომრჩეველთა, პერსონალის, დამკვირვებლებისა და ა.შ. ინფორმირებულობისა და კვალიფიკაციის ამაღლება, რათა მათ უკეთ გაიგონ ისტ-ის ტექნიკური ასპექტები და ეფექტურად შეძლონ თავიანთი უფლება-მოვალეობების შესრულება. დაბოლოს, აუცილებელია განხილული იქნეს საზოგადოების ნდობის საკითხი ისტ-ის და, საბოლოო ჯამში, არჩევნების მიმართ.

დასკვნის სახით, მე-6 თავში საერთაშორისო სტანდარტებსა და კარგ პრაქტიკაზე დაყრდნობით, შემოთავაზებულია რეკომენდაციები საქართველოს ხელისუფლების ორგანოებისთვის დემოკრატიული არჩევნების პრინციპების შესაბამისად ისტ-ის გადაწყვეტილების დანერგვის შესახებ.

2 არჩევნებში გამოყენებული ციფრული ტექნოლოგიები

2.1 საქართველოში არსებული მდგომარეობა

საარჩევნო პროცესების გაუმჯობესება ტექნოლოგიური სისტემების დანერგვის მეშვეობით მრავალი ქვეყნისთვის საერთო ინტერესის თემას წარმოადგენს. ასეთი სისტემების მარეგულირებელი სამართლებრივი ბაზის ადაპტაცია და მისი უკეთესად გააზრების მნიშვნელობა სულ უფრო ხშირად ხდება განხილვის საგანი.

საქართველოს მთავრობამ წარმოადგინა საარჩევნო კოდექსის ცვლილებების პროექტი, რომელიც რამდენიმე მუხლში ცვლილებების შეტანას ითვალისწინებს³. მაგ. კანონპროექტის 32-ე მუხლი შემდეგს ადგენს:

32. კანონს დაემატოს შემდეგი შინაარსის 20³ მუხლი:

მუხლი 20³. გარდამავალ პერიოდში ცესკოს მიერ გარკვეულ მოქმედებათა ელექტრონული საშუალებებით განხორციელება

„1. ცესკო უფლებამოსილია მუნიციპალიტეტის ორგანოთა მომდევნო არჩევნებში საარჩევნო უბანზე მოსულ ამომრჩეველთა რეგისტრაცია, ხმის მიცემა, ხმის დათვლისა და შედეგების შემაჯამებელი ოქმის შედგენის პროცედურები ელექტრონული საშუალებებით განახორციელოს.

2. ცესკო უზრუნველყოფს ყველა უბანზე მოსულ ამომრჩეველთა რეგისტრაციას ელექტრონული რეგისტრატორით.

3. ცესკო უზრუნველყოფს საარჩევნო ოლქების (დაემატება შერჩეული საარჩევნო ოლქების ჩამონათვალი) სულ მცირე იმდენ უბანში ელექტრონული მთვლელობით ბიულეტენების დათვლას, რამდენიც საჭიროა ამ ოლქის სოციოლოგიურად ვალიდური შედეგების გამოსავლენად.

4. ამ მუხლის პირველი პუნქტით გათვალისწინებული ელექტრონული საშუალებების გამოყენების წესი და პირობები განისაზღვრება ცესკოს დადგენილებით.“

აღნიშნული დებულების პროექტიდან შემდეგი გამომდინარეობს:

³ <https://info.parliament.ge/#law-drafting/21736>

1. ცესკო უფლებამოსილია, რომ მომდევნო მუნიციპალურ არჩევნებზე დანერგოს ამომრჩეველთა ელექტრონული რეგისტრაცია (რეგისტრაცია ფაქტისა, რომ მათ ხმა მისცეს), ელექტრონული კენჭისყრა, ელექტრონული დათვლა და არჩევნების შედეგების შემაჯამებელი ოქმის ელექტრონულად შედგენა (პუნქტი 1).
2. ასეთი უფლებამოსილების გამოყენებისას, ცესკოს აკისრია ვალდებულება დანერგოს ამომრჩეველთა ელექტრონული რეგისტრაცია ელექტრონულ რეესტრში, ყველა საარჩევნო უბანზე, ხოლო ქაღალდის ბიულეტენების ელექტრონული დათვლის სისტემა უნდა დანერგოს „სულ მცირე იმდენ უბანში, რამდენიც საჭიროა ამ ოლქის სოციოლოგიურად ვალიდური შედეგების გამოსავლენად“ (პუნქტი 2).
3. ელექტრონული კენჭისყრის დანერგვა მითითებულია პირველ პუნქტში, მაგრამ დებულება არ არის დეტალურად გაწერილი. ბუნდოვანია, როგორი სახის ელექტრონული კენჭისყრა იგულისხმება პირველ პუნქტში.
4. ცესკო უფლებამოსილია დადგენილებით დაარეგულიროს ყველა პირობა, რომელიც აწესრიგებს ახალ ელექტრონულ პროცესებს.

შესაბამისად, შემოთავაზებულ დებულებასთან დაკავშირებით შემდეგი კითხვები იბადება:

1. კანონპროექტში მითითებულ სხვადასხვა ტექნოლოგიებში კონკრეტულად რა ფორმის ტექნიკური გადაწყვეტილებები იგულისხმება?
2. რა არის ამ კონკრეტული ტექნოლოგიების დანერგვის მიზანი, კერძოდ, რომელი საჭიროებების გადაწყვეტა ხდება და რა არის საბოლოო მიზანი? რა არის მოსალოდნელი შედეგები?
3. გათვალისწინებული ტექნოლოგიები დასახული მიზნების მიღწევის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენენ? შემოთავაზებული ორგანიზაციული ასპექტები შესაბამისია?
4. რომელია ის დეტალური მოთხოვნები, რომლებსაც უნდა აკმაყოფილებდეს ტექნოლოგიები?
5. რომელია გათვალისწინებული სატესტო ეტაპის დეტალური ორგანიზაცია?
6. ცესკოს კუმულაციური როლი ციფრული ტექნოლოგიების მარეგულირებლის, აღმასრულებლის და შემფასებლის სტატუსში, სიღრმისეულ გააზრებას საჭიროებს. აუცილებელია ტექნიკური გადაწყვეტილებების კონტროლისა და მათი განხორციელების გათვალისწინება და რეგულირება.

ამ და სხვა საკითხების შეფასებისას, უნდა მოხდეს შესაბამისი მარეგულირებელი ინსტრუმენტების მკაფიო განმარტება (იხ. თავი 3).

ამჟამად საქართველოში დანერგილი არ არის ამომრჩეველთა ვინაობის გადამოწმების, რეგისტრაციის ან დათვლის ელექტრონული ტექნოლოგიები. საქართველოს კოდექსში მითითებულია გარკვეული მონაცემთა ბაზები, როგორცაა ამომრჩეველთა ერთიანი სია (მუხლი 31, საარჩევნო კოდექსი), დამკვირვებელთა რეესტრი (მუხლი 40, საარჩევნო კოდექსი), პრესისა და მედიის რეგისტრაცია (მუხლი 44, საარჩევნო კოდექსი), პარტიების რეგისტრაცია (მუხლები 113, 142, 197, 202, საარჩევნო კოდექსი), ასევე საარჩევნო სუბიექტების, დამკვირვებლების, მედიის მიერ ელექტრონული საშუალებებით განაცხადების წარდგენა (მუხლი 14, საარჩევნო კოდექსი).

2.2 ევროპის საბჭოს რეგიონში არსებული მდგომარეობა

დღევანდელ პირობებში, არჩევნების თითქმის ყველა ასპექტი გარკვეულწილად დაკავშირებულია ისტ-ის მხარდაჭერის სისტემებთან და პროცესებთან.⁴ საარჩევნო რეესტრებს გააჩნიათ ისტ-ის მხარდაჭერა, ხოლო გარკვეულ ადგილებში ამომრჩეველთა რეგისტრაცია ინტერნეტის მეშვეობით ხორციელდება. ისტ-ის მხარდაჭერის მქონე რეესტრები და პარტიებისა და კანდიდატების რეგისტრაცია, დამკვირვებელთა, საარჩევნო ადმინისტრაციის და ამომრჩეველთა ონლაინ ტრენინგები; ამომრჩეველთა ელექტრონული იდენტიფიკაცია და მათი მონაწილეობის რეგისტრაცია (ამომრჩეველთა ელექტრონული ჟურნალი); ელექტრონული კენჭისყრა (EVM-ის მეშვეობით საარჩევნო უბანზე, ან ინტერნეტით); ხმების ელექტრონული მთვლელები (პროგრამები, რომლებიც აღრიცხავს და ითვლის შედეგებს), ქვემდგომი საარჩევნო კომისიის მიერ ცენტრალური საარჩევნო კომისიისთვის შედეგების ელექტრონული გადაცემა, შედეგების მართვის სისტემა (მათ შორის, ადგილების განაწილება), შემოწმებისა და სტატისტიკური ანალიზის განმახორციელებელი ტექნოლოგიები, საჩივრებისა და დავების მართვის სისტემები და სხვ. ისტ-ის მხარდაჭერის მქონე გადაწყვეტილებების მაგალითებია, რომლებიც გამოიყენება რეგიონში არჩევნების დროს. ეს ჩამონათვალი, რა თქმა უნდა, ამომწურავი არ არის.

ტექნოლოგიების დონეზე, დოკუმენტებისა და პროცესების გაციფრულება უმთავრეს საფუძველს წარმოადგენს. თუმცა, ისტ-ი შეიძლება აღნიშნავდეს ბიომეტრიის, ბლოკჩეინის, ღრუბლოვანი გამოთვლის ან ხელოვნური ინტელექტის

⁴ OSCE/ODIHR, *ახალი საარჩევნო ტექნოლოგიების დაკვირვების სახელმძღვანელო*, 2013

გამოყენებას. მიუხედავად იმისა, რომ ელექტრონულმა ხმის მიცემამ და ელექტრონულმა მთვლელებმა მნიშვნელოვანი ყურადღება მიიქციეს 2000-იანი წლების დასაწყისიდან,⁵ საარჩევნო პროცესის დროს ისტ-ის გამოყენება სხვა მიზნებისთვის ნაკლებად არის შესწავლილი. ევროპის საბჭო განაგრძობს ნოვატორული სამუშაოს შესრულებას არჩევნებში ისტ-ის გამოყენების რეგულირების მიმართულებით და ამჟამად მუშაობს მთელი საარჩევნო პროცესის პერიოდში ისტ-ის გამოყენების სახელმძღვანელო პრინციპების შემუშავებაზე.⁶

ევროპის საბჭოს ზოგიერთ ქვეყანაში ისტ-ის გამოყენება ზოგიერთ პროცესში შეიძლება ოფიციალურად იზღუდება. მაგალითად, რაც შეეხება ელექტრონულ ხმის მიცემას და ხმების დათვლას, ავსტრიაში ისტ-ის გამოყენება არჩევნების საბოლოო შედეგების დასადგენად აკრძალულია. ასეთ შემთხვევაში, ისტ-ის მხარდაჭერის მქონე გადაწყვეტილებები გამოიყენება მხოლოდ იმისთვის, რომ ხელისუფლების ორგანოებმა განსაზღვრონ წინასწარი შედეგები, მაგრამ არა საბოლოო შედეგები, რომლის დამუშავებაც კვლავ ხელით ხორციელდება. სხვადასხვა ქვეყნებში, ისტ-ის მხარდაჭერის მქონე გადაწყვეტილებების გამოყენება კატეგორიულად რეკომენდებული ან სავალდებულოა ელექტორატის გარკვეული ჯგუფებისთვის, მაგალითად, მხედველობადაქვეითებული პირებისათვის ან ექსპატრიანტებისთვის, და ა.შ. ხორვატიაში, მაგალითად, ისტ-ის გარკვეული გადაწყვეტილებების გამოყენება აუცილებელია ზოგიერთ უმცირესობებთან მიმართებაში.

⁵ევროპის საბჭომ ამ მიმართულებით ნოვატორული სამუშაოები გაატარა სახელმძღვანელო ინსტრუმენტების დანერგვის გზით, სადაც განმარტებულია საარჩევნო პრინციპების გამოყენება ელექტრონული კენჭისყრის პროცესში. პირველი რეკომენდაცია ელექტრონული კენჭისყრის სამართლებრივი, ოპერაციული და ტექნიკური სტანდარტების შესახებ მიღებული იქნა 2004 წელს, მოგვიანებით კი მოხდა მისი დამატებითი სახელმძღვანელო მითითებების შემუშავება სერტიფიცირებისა და ელექტრონული კენჭისყრის ტექნოლოგიების შესახებ. აღნიშნული დოკუმენტები, საბოლოოდ ჩაანაცვლა ახალმა რეკომენდაციამ ელექტრონული კენჭისყრის სტანდარტების შესახებ, CM/Rec(2017)5 (იხილეთ თავი 3).

⁶წინამდებარე კვლევის ავტორი ევროპის საბჭოს დემოკრატიისა და მმართველობის კომიტეტს (CDDG) რეკომენდაციას აძლევს, რმ ახალი ტექნოლოგიების და საარჩევნო პროცესის (მათ შორის, ამომრჩეველთა რეგისტრაცია, შედეგების გადაცემა და დაჯამება და სხვ.) შესახებ შემუშავებული იქნას სტანდარტები მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციის ან სახელმძღვანელო პრინციპების ფორმით <https://www.coe.int/en/web/good-governance/democracy-and-technology>

2.2.1 ისტ-ის გადაწყვეტილებები საარჩევნო პროცესებში

ქვემოთ მოცემულია არჩევნების ძირითად ეტაპებზე ისტ-ის გადაწყვეტილებების გამოყენების მოკლე აღწერა. შემდეგ თავებში ზოგიერთი აქ მოცემული მაგალითი იქნება განხილული.

არჩევნების ეტაპი	ძირითადი მომხმარებლები	სისტემა, ტექნოლოგია
წინასაარჩევნო ეტაპი	არჩევნები	ონლაინ რეგისტრაცია საარჩევნო სისტემაში რეგისტრაციის შემოწმება კონსულტაცია გამოყოფილ საარჩევნო უბნებზე საარჩევნო უბნის შეცვლა ხმის მიცემის სპეციალური მეთოდის გამოყენება (მაგ. საავადმყოფოში ყოფნის შემთხვევაში) რეფერენდუმის/საინიციატივო მოთხოვნის ხელმოწერა კანდიდატის/პარტიის მხარდამჭერი სიების ხელმოწერა
	საარჩევნო ადმინისტრაცია	საზღვრების დაზუსტება ამომრჩევლის ბარათის ბეჭდვა ელექტრონული საარჩევნო ბიულეტენის გენერირების სისტემა
	პარტიები კანდიდატები	პოლიტიკური პარტიების ონლაინ რეგისტრაციის სისტემა კანდიდატების წარდგენის ელექტრონული სისტემა
	მხარეთა წარმომადგენლები მედიასამუალებები დამკვირვებლები მთარგმნელები	ონლაინ განცხადების სისტემა ონლაინ აკრედიტაციის სისტემა
	ამომრჩევლები, საარჩევნო ადმინისტრაციის პერსონალი	ონლაინ ტრენინგის სისტემა
არჩევნების დღე	პერსონალი	ელექტრონული ჟურნალი
	ამომრჩეველი	ამომრჩეველთა გადამოწმება
	პერსონალი	ამომრჩეველთა რეგისტრაცია (ადგილობრივი ამომრჩეველთა

		ელექტრონული ჟურნალი)
	პერსონალი	ამომრჩეველთა რეგისტრაცია (ცენტრალური ამომრჩეველთა ელექტრონული ჟურნალი) და მონაცემთა ელექტრონული მიმოცვლა საარჩევნო უბნებსა და ცენტრალურ მონაცემთა ბაზას შორის
	ამომრჩეველი	ელექტრონული კენჭისყრა საარჩევნო უბანზე (EVM) ან დისტანციურად (ხმის მიცემა ინტერნეტით)
	პერსონალი	ქალაქის ბიულეტენების ელექტრონული დათვლა
	პერსონალი	ელექტრონული შედეგების გადაცემა
	პერსონალი	შედეგების მართვის ცენტრალიზებული სისტემა
<i>არჩევნების შემდგომი პერიოდი</i>	ამომრჩეველები, კანდიდატები, საარჩევნო ორგანოები, სასამართლო სისტემა და სხვ.	დავების გადაწყვეტის მართვის სისტემა
	პერსონალი/დამკვირვებლები/სხვა	სტატისტიკური აუდიტი

ქვემოთ ყურადღებას მხოლოდ რამდენიმე მათგანზე გავამახვილებთ.

2.2.2 არჩევნების მართვის სისტემა

ევროპის კავშირის რეგიონში პრაქტიკულად ყველა ქვეყანას აქვს გაციფრულებული ძირითადი საარჩევნო მონაცემები. როგორც უკვე აღინიშნა, საქართველოში რამდენიმე ელექტრონული რეესტრი არსებობს. თავდაპირველად, საარჩევნო კომისიებმა დაიწყეს სხვადასხვა სისტემებისა და ტექნოლოგიების დანერგვა დოკუმენტებისა და ყველა იმ პროცესის სამართავად, როგორცაა რეესტრები. ტექნოლოგიების განვითარებასა და საარჩევნო კომისიების მხრიდან ტექნოლოგიური ცოდნის ზრდასთან ერთად, ისინი სულ უფრო ხშირად იყენებენ ინტეგრირებულ სერვისებს და სისტემებს, რომლებსაც არჩევნების მართვის სისტემებს (EMS) უწოდებენ. არჩევნების მართვის სისტემა მოიცავს რამდენიმე მომსახურებას/სისტემას, რომელთაგანაც რამდენიმეს დეცენტრალიზებული სუბიექტები (მაგ. საოლქო და საუბნო საარჩევნო კომისიების თანამშრომლები) იყენებენ, თუმცა ურთიერთქმედება აქვს მონაცემთა ცენტრალურ ბაზასთან, რომელიც ახდენს ინფორმაციის კონსოლიდაციას. მონაცემთა ბაზები, ვებ აპლიკაციები და სხვა პროგრამები ასეთი სისტემების ნაწილს წარმოადგენენ.

არჩევნების მართვის სისტემის ერთ-ერთი მთავარი კომპონენტს წარმოადგენენ რეესტრები, მაგ. ამომრჩეველთა, პოლიტიკური პარტიების, კანდიდატების, დამკვირვებლების, პარტიების წარმომადგენლების, საერთაშორისო დამკვირვებლების დამხმარე ავტორიზებული თარჯიმნების, დატრენინგებული და სერტიფიცირებული პირების, დანიშნული საარჩევნო პერსონალის რეესტრები, დანიშნული ინფორმაციული ტექნოლოგიების სპეციალისტების რეესტრი, რომლებიც ასრულებენ ოპერაციებს/ეხმარებიან საარჩევნო უბნებზე დანერგილ ისტ-ის გადაწყვეტილებებთან მომუშავე თანამშრომლებს, კამპანიაში მონაწილე მესამე მხარეების რეესტრი (ჩართული მხარეების, გარდა პარტიებისა, რომლებიც მხარს უჭერენ ან ეწინააღმდეგებიან რეფერენდუმს და აქტიურად არიან ჩართულები მის მხარდამჭერ/საწინააღმდეგო კამპანიაში) და ა.შ. ჩართულ მხარეებს გააჩნიათ უფლებამოსილება გაიარონ კონსულტაცია და შეცვალონ ინფორმაცია ზემოხსენებულ რეესტრებში, გააგზავნონ განაცხადი რეესტრში და სხვ. რამდენიმე რეესტრის არსებობის შემთხვევაში (მაგ. სახელმწიფოს სხვადასხვა დონეზე), დეცენტრალიზებული რეესტრების პერიოდული აუდიტი ხორციელდება (მონაცემთა შესაბამისობის ფუნქციონალურობა) საარჩევნო რეესტრების სიზუსტისა და სრულყოფილების შესანარჩუნებლად. სხვა შემთხვევაში, სიზუსტის დასაცავად ხორციელდება მონაცემთა უწყვეტი შედარება ადგილობრივ მონაცემთა წყაროებთან.

ცენტრალური საარჩევნო კომისიები ფართოდ იყენებენ ამგვარ სისტემებს იმ ჩართულ მხარებთან კომუნიკაციისთვის საარჩევნო ადმინისტრაციის ფარგლებს გარეთ, როგორცაა, ამომრჩევლები, პარტიები, კანდიდატები, დამკვირვებლები, მედიასაშუალებები და სხვ. გარდა ამისა, ცენტრალური საარჩევნო კომისიები სულ უფრო ხშირად იყენებენ ისტ-ის გადაწყვეტილებებს არჩევნების ადმინისტრირების ყველა ეტაპზე. მაგალითად, მომზადების ეტაპზე, ისტ-ი გამოიყენება საარჩევნო უბნების და სხვა საარჩევნო ერთეულების დარეგისტრირებისა და განახლების მიზნით, ქვემდგომი საარჩევნო კომისიების მართვისთვის, საარჩევნო ბიულეტენების და სხვა მასალების დასარიგებლად; ქვემდგომ საარჩევნო კომისიებთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების მიღებისა და გადაცემისთვის, როგორცაა, მაგალითად, თანამშრომლების დანიშვნა; დატრენინგებული და სერტიფიცირებული პირების შესახებ განახლებული ინფორმაციის უზრუნველსაყოფად, კონკრეტულ საარჩევნო უბნებზე კომისიის წევრების, IT ასისტენტების დანიშვნასთან დაკავშირებით და ა.შ.; კანდიდატების მხარდამჭერთა ხელმოწერების შესამოწმებლად; კანდიდატების ვალიდურობის შესამოწმებლად; პოლიტიკური პარტიების მიერ დადგენილი გენდერული კვოტების გამოყენების შესამოწმებლად; საარჩევნო ბიულეტენების გენერირების, ხელმოწერების შემოწმებისა და ხელმოწერების შემგროვებლებისგან მონაცემთა

შემოწმების მიზნით (პრობლემის შესახებ); ვებგვერდების და სოციალური მედიის ანგარიშების მეშვეობით ყველა სახის ინფორმაციის გასავრცელებლად; გამჭვირვალობის მიზნებისათვის საქმიანობის პირდაპირ ეთერში გადასაცემად და სხვ.

რამდენიმე ქვეყანას დაგეგმილი აქვს არჩევნების მართვის სისტემების კიდევ უფრო გაფართოება ახალი კომპონენტების ჩართვის, არსებული კომპონენტების განვითარების და ოპტიმიზაციის მეშვეობით და ა.შ. დანია და ფინეთი მუშაობენ არჩევნების მართვის (ან საინფორმაციო) ახალ სისტემაზე, საფრანგეთს გათვალისწინებული აქვს სისტემის შემუშავება, რომელიც შეაგროვებს ხელმოწერებს რეფერენდუმებისთვის, ირლანდიაში საარჩევნო რეესტრის მოდერნიზაციის პროექტი არსებობს.

2.2.3 ამომრჩეველთა ვინაობის ელექტრონული გადამოწმება და ელექტრონული რეგისტრაცია არჩევნების დღეს

ამომრჩეველთა ვინაობის გადამოწმებისა და ამომრჩეველთა რეგისტრაციის სისტემები სხვა ციფრული ტექნოლოგიებია, რომლებიც საარჩევნო უბნებზე გამოიყენება არჩევნების დღეს. ევროპის საბჭოს რეგიონის ზოგიერთ ქვეყნებში გამოიყენება საარჩევნო უბნებზე ამომრჩეველთა გადამოწმება „ჭკვიანი მოწყობილობების“ მეშვეობით, მაგალითად, სომხეთში ეს ტექნოლოგია 2017 წლიდან გამოიყენება. იგი ახლახან გამოიცადა ალბანეთში (2021 წლის 25 აპრილის საპარლამენტო არჩევნებზე). ჭკვიან მოწყობილობაში განთავსებულია მონაცემთა ბაზა ამომრჩეველთა ინფორმაციით, რომელიც მოიცავს ბიომეტრიულ ინფორმაციასაც, რის მიხედვითაც ხდება ამომრჩევლის ვინაობის შემოწმება. სისტემა ასევე აღრიცხავს ამომრჩევლის მიერ ხმის მიცემის ფაქტს. ამომრჩეველთა მონაცემთა ზოგადი ბაზებია (ამომრჩეველთა რეესტრი) საჭირო მონაცემების მოსამზადებლად, რომლებიც ამომრჩეველთა გადასამოწმებელ ჭკვიან მოწყობილობაში უნდა ჩაიტვირთოს, და ეს ბაზები ასევე საჭიროა საარჩევნო უბანზე შეგროვებული მონაცემების კონსოლიდაციის, შემოწმების და ანგარიშების შედგენის მიზნით.

ამომრჩეველთა ელექტრონული რეგისტრაცია, ე.ი. ხმის მიცემის ფაქტის რეგისტრაცია ამომრჩეველთა ელექტრონულ ჟურნალში, რეგიონში ხშირ შემთხვევაში ვინაობის ელექტრონული გადამოწმებისგან დამოუკიდებლად ხორციელდება, ამომრჩეველთა „ტრადიციული“ გადამოწმების გზით. ზოგიერთ შემთხვევებში, საარჩევნო უბანზე დარეგისტრირებული ინფორმაცია მუდმივად გადაეცემა ცენტრალურ მონაცემთა ბაზას, რომელსაც ყველა საარჩევნო უბანთან აქვს კომუნიკაცია. ეს იძლევა კონტროლის საშუალებას და რამდენიმე საარჩევნო

უბანზე ერთდროულად ხმის მიცემის პრევენციას ისეთ შემთხვევებში, როდესაც ამომრჩეველი შეზღუდული არ არის ერთ საარჩევნო უბანზე ხმის მიცემით და შეუძლია ხმა მისცეს ქვეყნის ნებისმიერ წერტილში. ასეთი ტექნოლოგია, სხვა პირობებთან ერთად, მოითხოვს ქსელის ხარისხიან კავშირს საარჩევნო უბანსა და ცენტრალურ მონაცემთა ბაზებს შორის. მაგალითად, *ლატვიის* და *პოლონეთის* ექსპერიმენტულმა სათანადოდ გათვალისწინებულმა ისტ-ის მხარდაჭერის მქონე გადაწყვეტილებამ ამომრჩევლებს ნებისმიერ საარჩევნო უბანზე ხმის მიცემის შესაძლებლობა მისცა.

2.2.4 ელექტრონული კენჭისყრა საარჩევნო უბანზე

არსებობს ძირითადად ორი განსხვავებული ტიპის ისტ-ის გადაწყვეტილება ხმის მიცემის მიზნებისათვის: ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობები (EVMs) საარჩევნო უბნებზე, და ხმის მიცემა ინტერნეტის საშუალებით, ნებისმიერი არაკონტროლირებადი გარემოდან. ამჯერად ჩვენ განვიხილავთ ისტ-ის გადაწყვეტილებების პირველ ჯგუფს.

ელექტრონული კენჭისყრა, ანუ ხმის ელექტრონულად მიცემა ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობის მეშვეობით, რეგიონში რამდენიმე ქვეყანაშია გამოცდილი, მათ შორის, *ბელგიაში* ყველა სახის არჩევნებისა და რეფერენდუმების შემთხვევაში, *საფრანგეთის* 66 კომუნაში და *რუსეთში* ეროვნული და ადგილობრივი არჩევნების შემთხვევაში. ხმის მიცემის მოწყობილობების გამოყენება ნაწილობრივ ან სრულად შეჩერდა ან გაუქმდა ბულგარეთში 2019 წელს, ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევნების შემთხვევაში, ამ არჩევნების კომპლექსურობიდან და მასთან დაკავშირებული ფინანსური ხარჯებიდან გამომდინარე, რომელიც აუცილებელი იყო საგანგებო ხმის მიცემის ტექნოლოგიის შემუშავებისთვის. ხმის მიცემის ამ ტექნოლოგიის გამოყენება ასევე შეჩერდა *ფინეთში* 2008 წლის მუნიციპალური არჩევნების შემდეგ, რადგან ამომრჩევლები გამოყენებისას პრობლემებს წააწყდნენ, რამაც ხელი შეუშალა მათ ხმის მიცემის პროცესის დასრულებაში; იგი *საფრანგეთშიც* ნაწილობრივ შეჩერდა, როდესაც, 2008 წლიდან, მორატორიუმის შედეგად აიკრძალა ახალ კომუნებზე ელექტრონული კენჭისყრის გავრცელება; *გერმანიაში*, როდესაც ფედერალურმა საკონსტიტუციო სასამართლომ 2009 წლის მარტში მიიღო გადაწყვეტილება⁷, რომ ხმის მიცემის მოწყობილობები, რა სახითაც იმ დროისთვის გამოიყენებოდა გერმანიაში, შეუთავსებელი იყო არჩევნების საჯაროობის პრინციპებთან, რომლის

⁷ BVerfGE 123, 39, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv123039.html>

თანახმადაც, არაპროფესიონალ ადამიანს უნდა შესძლებოდა საარჩევნო პროცესის ძირითადი ნაბიჯების გაგება და დაცვა სპეციალური ტექნიკური ცოდნის გარეშე; ხმის მიცემის ამ ტექნოლოგიის გამოყენება ასევე შეჩერდა *ირლანდიაში* 2008 წელს; *ნიდერლანდებში*, ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობები, ათწლეულების განმავლობაში გამოყენების შემდეგ, სერიოზული კრიტიკის საგანი გახდა 2006 წელს, უსაფრთხოების მოსაზრებებიდან გამომდინარე, და შემოწმების შეუძლებლობის გამო, და 2008 წლიდან ყველა არჩევნები ტარდებოდა მხოლოდ ქალაქის საარჩევნო ბიულეტენების გამოყენებით.

საარჩევნო უბნებში ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობების გამოყენებისას, კატეგორიულად რეკომენდებულია ქალაქის საარჩევნო ბიულეტენების გამოყენება მეორე მატარებლის სახით, ხმის მიცემის შედეგების შემოწმების მიზნით შესანახად. ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობის ფუნქციის - ხმის მიცემის მიკვლევადობის შემოწმების სისტემის (VVPAT) მეშვეობით ამომრჩევლის არჩევანი იბეჭდება ფურცელზე და ამომრჩეველს შესაძლებლობას აძლევს დაადასტუროს საკუთარი არჩევანი ხმის მიცემამდე ამ ფურცლის შემოწმებით. ფურცელზე დატანილი ჩანაწერი ინახება და რეგულაციის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, შეიძლება გამოყენებული იქნეს აუდიტის ან ხმების გადათვლის შემთხვევაში, რაც ქალაქის ფურცლებზე დატანილი ხმების ხელით გადათვლას გულისხმობს. აღნიშნული ხორციელდება იმისთვის, რომ გამოირიცხოს ელექტრონული კენჭისყრის მოწყობილობების ან მთვლელების გაუმართაობა. *ბელგიაში* გამოიყენება ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობები, რომლებსაც VVPAT-ს ფუნქცია აქვთ.

შემოწმების უფრო კომპლექსურ ფორმას წარმოადგენს გამჭოლი შემოწმების შესაძლებლობა (E2EV), რომელიც მოიცავს კრიპტოგრაფიული ტექნოლოგიების გამოყენებას, რათა უზრუნველყოს როგორც კენჭისყრის ფარულობა, ასევე ხმის მიცემის უფლების შემოწმება. E2EV მოიცავს შემდეგ სამ ნაბიჯს: (1) *ხმის მიცემა როგორც განზრახულია* - ე.ი. ამომრჩეველს შეუძლია შეამოწმოს, რომ ბიულეტენში სასურველ კანდიდატი სწორადაა აღნიშნული; (2) *ხმის მიცემის აღრიცხვა*: ამომრჩეველს შეუძლია შეამოწმოს, რომ მის მიერ გამოყენებული ბიულეტენი სწორად არის აღრიცხული სისტემაში; (3) *დათვლა აღრიცხვის მიხედვით*: დამოუკიდებელ დამკვირვებელს შეუძლია შეამოწმოს, რომ ყველა აღრიცხული ბიულეტენი სწორად არის დათვლილი და მხოლოდ უფლებამოსილი ამომრჩევლების ხმებია გათვალისწინებული საბოლოო შედეგებში და არც ერთი მათგანი განადგურებული არ არის. პირველი ორი ნაბიჯი ასევე ცნობილია, როგორც შემოწმების ინდივიდუალური შესაძლებლობა. მესამე ნაბიჯს შემოწმების უნივერსალურ შესაძლებლობას უწოდებენ. E2EV უპირატესად ინტერნეტით ხმის

მიცემის დროს გამოიყენება. შემოთავაზებული სისტემები, რომლებსაც *ნორვეგია*სა და *შვეიცარიაში* იყენებენ, ასევე *ესტონეთში* გამოყენებული სისტემა, გვთავაზობს გარკვეული ფორმის E2EV-ს. ცოტა ხნის წინ, *გაერთიანებულ სამეფოში* გამოიცადა ხმის მიცემის ახალი, გამჭოლი შემოწმების ტექნოლოგია საარჩევნო უბანზე ელექტრონული კენჭისყრის მიზნებისათვის.⁸ ექსპერიმენტი ტარდებოდა არასავალდებულო ტესტირების რეჟიმში, ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევნების დროს, 2019 წლის მაისში და შეიძლება წარმოდგენა შეგვიქმნას, როგორი შეიძლება იყოს ელექტრონული კენჭისყრა საარჩევნო უბნებზე გამჭოლი შემოწმების შესაძლებლობით.⁹

საარჩევნო უბნების მოძველებული, პირველი თაობის „შავი ყუთის“ ხმის მიცემის ელექტრონული სისტემების სანდოობა კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას. საკანონმდებლო ცვლილებებმა და ტექნიკურმა წინსვლამ ხელი შეუწყო უსაფრთხოებისა და გამჭვირვალობის გაცილებით მაღალი თამასის დაწესებას, და ხმის მიცემის გამჭოლი შემოწმების ტექნოლოგიები და ზოგადი გამჭვირვალობა (წყარო კოდის გამოქვეყნება და ა.შ.) სტანდარტულ მოთხოვნად იქცა ელექტრონული და ინტერნეტ ხმის მიცემისას ევროპის საბჭოს რეგიონში.

2.2.5 ელექტრონული დათვლა და ელექტრონული შედეგების მართვა

ხმების დათვლა, შედეგების გადაცემა და მართვა, კონტროლი, მანდატების გადანაწილება და ა.შ. არის ის მიმართულებები, სადაც ფართოდ გამოიყენება ისტ-ის გადაწყვეტილებები, ალბათ, ევროპის კავშირის რეგიონის ყველა ქვეყანაში. ქვემოთ რამდენიმე მაგალითია მოცემული.

ქალაქის ბიულეტენების ელექტრონული დათვლა სიმბოლოების ოპტიკური ამოცნობის ტექნოლოგიების გამოყენებით ხორციელდება *უნგრეთში* (მხოლოდ წინასწარი შედეგების შემთხვევაში), *ლატვიაში*, *მალტაში*, *ნორვეგიაში*, *შვედეთის* ზოგიერთ კანტონში რეფერენდუმების შემთხვევაში, *რუსეთის ფედერაცია*სა და *გაერთიანებულ სამეფოში*. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, ელექტრონული დათვლა გამოყენებული იყო *ინგლისში* 2000, 2004 და შემდგომ წლებში, ადგილობრივ და ეროვნულ არჩევნებზე. *შოტლანდიაში* იგი 2007 წელს გამოიყენა ეროვნულ არჩევნებზე და 2012 და 2017 წლებში ადგილობრივ არჩევნებზე, რითიც

⁸ <https://www.bbc.com/news/technology-48132591>

⁹ ფანგ ჰაო და სხვები., “გამჭოლი შემოწმებადი ელექტრონული კენჭისყრის გამოცდა საარჩევნო უბნებზე ხმის მისაცემად”, ხელმისაწვდომია ბმულზე <https://eprint.iacr.org/2020/650.pdf>

მნიშვნელოვნად შემცირდა ქალაქის ბიულეტენების დათვლის დრო - სამი-ოთხი დღიდან რამდენიმე საათამდე (ხმების გადაცემის ერთიანი სისტემა).

შედეგების ელექტრონული გადაცემა და ცენტრალიზებული ელექტრონული მართვა გამოიყენება არჩევნების შედეგების კონსოლიდაციისა და გამოქვეყნების დასაჩქარებლად. საარჩევნო უბნებიდან ცენტრალურ მონაცემთა ბაზებში შედეგების მონაცემთა გადაცემის პროცესი საარჩევნო კომისიებს შესაძლებლობას აძლევს წინასწარი შედეგები შედარებით სწრაფად გამოაქვეყნონ საარჩევნო უბნების დახურვის შემდეგ. ისევე როგორც ცენტრალიზებული ამომრჩეველთა ჟურნალის შემთხვევაში, ხარისხიანი ქსელის ხელმისაწვდომობა ელექტრონული შედეგების გადაცემის დროსაც კრიტიკულად მნიშვნელოვანია.

ცენტრალური ორგანოებისთვის კენჭისყრის სავარაუდო ან/და საბოლოო შედეგების გადაცემის ტექნოლოგიები, საარჩევნო უბნებზე შედეგების ხელით დათვლის მეშვეობით, გამოიყენება *ავსტრიაში, აზერბაიჯანში, ხორვატიაში, კვიპროსზე, ჩეხეთის რესპუბლიკაში, დანიაში, ესტონეთში, ფინეთში, საბერძნეთში, გერმანიაში, უნგრეთში, ლატვიაში, ნორვეგიაში, რუმინეთში, სლოვაკეთის რესპუბლიკაში, სლოვენიაში, ესპანეთსა და ნიდერლანდებში.* ირლანდიაში, შოტლანდიასა და მალტაში გამოიყენება პროგრამული უზრუნველყოფა, რომელიც ეხმარება არჩევნებზე უფლებამოსილ თანამშრომლებს საარჩევნო ყუთების აღრიცხვასა და ანგარიშების წარმართვაში პროპორციული წარმომადგენლობის - ხმის გადაცემის ერთიანი სისტემის შესაბამისად (PR-STV). მანდატების განაწილების პროგრამული უზრუნველყოფა გამოიყენება *ნიდერლანდებში, ნორვეგიაში* და სხვ. შედეგების მართვის ტექნოლოგიები მოიცავს შემოწმებას მატერიალური სახით შედგენილ საარჩევნო ოქმებში ჩაწერილი მონაცემების არითმეტიკული შეცდომების გამოსავლენად. ციფრებს შორის ნებისმიერი შეუსაბამობის შემთხვევაში, აპლიკაცია აღნიშვნებს აკეთებს. უსაფრთხოების წინასწარი ზომის სახით, პროგრამული უზრუნველყოფა უნდა დაპროექტდეს იმგვარად, რომ არ მოხდეს მონაცემთა მყისიერი გადაცემა იმ შემთხვევებში, როდესაც ციფრები ერთმანეთს არ ემთხვევა (*რუმინეთი*). არჩევნების შემდგომი აუდიტის დროს გამოიყენება შედეგების სანდოობის შემოწმების სტატისტიკური აუდიტის მეთოდი. მაგ. რისკების შემცირების აუდიტი სულ უფრო ხშირად გამოიყენება/რეკომენდებულია *აშშ-ში*.¹⁰ *ესპანეთში* შედეგების საბოლოო შემოწმება კომპიუტერული აპლიკაციის მეშვეობით ხორციელდება: არჩევნების ჩატარებიდან სამი დღის შემდეგ, ხორციელდება

¹⁰ <https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/democracy/ask-an-expert-postelection-audits.pdf>

საარჩევნო უბნებიდან გაგზავნილი ქალაქის ბიულეტენებზე აღნიშნული ხმების საბოლოო შემოწმება, რაშიც საარჩევნო კომისიებს აღნიშნული აპლიკაცია ეხმარება. ამომრჩეველთა აქტივობის შესახებ მონაცემების რეგისტრაცია და უწყვეტ რეჟიმში გამოქვეყნება (წინასწარი და საბოლოო შედეგები) ყველა შემთხვევაში გავრცელებულ პრაქტიკას წარმოადგენს.

2.3 არსებული პანდემიის ფონზე ციფრული ტექნოლოგიების მზარდი გამოყენება?

COVID-19-ის აფეთქებამ საარჩევნო კომისიები გამოწვევების წინაშე დააყენა, და არჩევნების ორგანიზებასთან დაკავშირებით გარკვეული ბუნდოვანება და აქამდე უცნობი საკითხები დადგა. მაგალითად, პანდემიის დასაწყისში, მრავალმა ქვეყანამ გადაწია არჩევნები, თუმცა, 2020 წლის ივნისიდან ტენდენცია არჩევნების ჩატარების სასარგებლოდ შეიცვალა. 2020 წლის განმავლობაში საარჩევნო კომისიებს უფრო მეტი დრო ჰქონდათ საპასუხო მექანიზმების მოსამზადებლად და განსახორციელებლად, ასევე ამომრჩეველთა ინფორმირების კამპანიების ჩასატარებლად, რომელთა მიზანიც ამომრჩეველთა მდელვარების გაქარწყლება იყო არჩევნებში მონაწილეობასთან დაკავშირებით, და სულ უფრო მეტი არჩევნები ჩატარდა დაგეგმილი გრაფიკის მიხედვით. მაგალითები მოიცავს ხორვატიას, იტალიას, ყირგიზეთს, ლიეტუვას და შეერთებულ შტატებს.¹¹ საქართველოში არჩევნები 31 ოქტომბერს ჩატარდა და, როგორც ჩანს, საარჩევნო საქმიანობაზე უშუალო ზეგავლენა COVID-19-ის შემთხვევებს არ მოუხდენია.

ევროპის ზოგიერთი ქვეყანა შეეცადა ხმის მიცემის არსებული მოდელის ადაპტირებასა და გაფართოებას, რათა გაეთვალისწინებინა კარანტინში ან იზოლაციაში მყოფი ამომრჩევლების საჭიროებები, ასევე შეემცირებინა ამომრჩეველთა, დამკვირვებელთა და თანამშრომლების ინფიცირების რისკები. ხშირად ახსენებდნენ ისტ-ის მზარდ გამოყენებას, მიმდინარე პანდემიის ფონზე არჩევნების ორგანიზების სხვადასხვა ასპექტების ხელშეწყობის მიზნით. მაგრამ

¹¹დემოკრატიისა და საარჩევნო დახმარების საერთაშორისო ინსტიტუტის (IDEA) დოკუმენტები არჩევნების ჩატარებაზე COVID-19 პანდემიის ზემოქმედების შესახებ. იხ. <https://www.idea.int/news-media/multimedia-reports/global-overview-covid-19-impact-elections>. ევროპის საარჩევნო კომისიებს შორის გამოცდილების გაზიარება ხმის მიცემის სპეციალურ პროცედურებთან დაკავშირებით (SVAs), იხილეთ <https://www.idea.int/news-media/news/exchange-practices-between-european-embs-special-voting-arrangements-svas>

ჰქონდა თუ არა ადგილი ისტ-ის უფრო ინტენსიურ გამოყენებას? ქვემოთ მოცემულია ევროპის საბჭოს რეგიონის მაგალითები.

წინასაარჩევნო კამპანიამ უმეტესწილად ონლაინ გადაინაცვლა. ასევე სხვა პროცესებმაც. ზოგიერთ ქვეყანაში ამომრჩევლებს შესაძლებლობა ჰქონდათ განაცხადი ინტერნეტით გაეგზავნათ ხმის მიცემის განსაკუთრებული რეჟიმის გამოყენების მიზნით (მაგ. ხმის მიცემა ფოსტის მეშვეობით, ასეთის არსებობის შემთხვევაში, ან ხმის მიცემის ადგილმდებარეობის შეცვლა). ასეთ შემთხვევაში ამომრჩეველს საკუთარი ვინაობა უნდა დაედასტურებინა ელექტრონულად, ელექტრონული ხელმოწერის ან სხვა კოდის მეშვეობით (მაგ. ესპანეთი, ლატვია, ხორვატია). საარჩევნო ადმინისტრაციის თანამშრომელთა, დამკვირვებელთა, ამომრჩეველთა და სხვა დაინტერესებული მხარეების ტრენინგებმაც ასევე ონლაინ სივრცეში გადაინაცვლა. ინტერნეტით ტრენინგების ჩატარება, როგორც ჩანს, გრძელვადიანი გადაწყვეტა აღმოჩნდა რამდენიმე ქვეყანაში (მაგ. ხორვატია, ლატვია, მოლდოვა, რუმინეთი). განვითარების კიდეც ერთი საერთო ტენდენციას - საზოგადოების ონლაინ ინფორმირება და ისტ-ის არსებული გადაწყვეტილებების ახალ, პანდემიასთან დაკავშირებულ საჭიროებებზე მორგება წარმოადგენს.

უმეტეს ქვეყნებში, არჩევანი არ გაკეთდა ისტ-ის მხარდაჭერის მქონე გადაწყვეტილებების მოკლევადიან დანერგვაზე, რომელიც COVID-19-თან დაკავშირებულ გამოწვევებზე სწრაფი რეაგირების შესაძლებლობას იძლეოდა, რაც ძირითადად პანდემიის პირობებში შეზღუდული ვადებით იყო განპირობებული. ამჟამად ქვეყნები ითვალისწინებენ უფრო გრძელვადიანი სტრატეგიებისა და რეგულაციების დანერგვას შესაძლო მომავალი პანდემიების და სხვა საგანგებო სიტუაციების მართვის მიზნით. ძირითადი ყურადღება დაეთმო არსებული, ძირითადად, ხელით განხორციელებული პროცედურების მოქნილობის გაზრდას. ხმის მიცემის ელექტრონული მეთოდების განხილვა განახლდა რამდენიმე ქვეყანაში (მაგ. ლიეტუვა ან მოლდოვა). შვედეთში, ხორვატიაში და ა.შ. განიხილება ინტერნეტის შესაძლებლობები პანდემიის პერიოდში პირდაპირი დემოკრატიული უფლებების განხორციელების ხელშეწყობის თვალსაზრისით (ინიციატივებისა და რეფერენდუმების ინიცირება).

საქართველოს ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ ბოლო არჩევნებზე გარკვეული ზომები დააწესა COVID-19-თან დაკავშირებული გამოწვევების გადასაჭრელად.¹²

¹² იხილეთ შემდეგი დადგენილებები: <https://cesko.ge/res/docs/decreed45.pdf> ; <https://cesko.ge/res/docs/decreed43.pdf> ; <https://cesko.ge/res/docs/dadg38ing.pdf> ; <https://cesko.ge/res/docs/20200922225145decreed24.pdf>

მთლიანობაში, შეფასება დადებითი იყო და ყველა თანხმდებოდა იმაზე, რომ არჩევნები ჩატარდა ეფექტურად, მიუხედავად COVID-19-ის პანდემიით გამოწვეული სირთულეებისა.¹³

3 შესაბამისი მარეგულირებელი ინსტრუმენტები

3.1 საერთაშორისო სტანდარტები და კარგი პრაქტიკა

არჩევნები და არჩევნებში გამოყენებული ტექნოლოგიები უნდა შეესაბამებოდეს რამდენიმე პრინციპს და პირობას, რომელიც მათ დემოკრატიულობის სტატუსს ანიჭებს, კერძოდ, ესენია თავისუფალი და დემოკრატიული არჩევნების პრინციპები. ეს გულისხმობს საყოველთაო, თავისუფალ, პირდაპირ და ფარულ საარჩევნო უფლებას, რეგულარულ არჩევნებს და მათ საჯაროობას, ასევე ამ პრინციპების განხორციელების პირობებს, მაგალითად, მიუკერძოებლობის, გამჭვირვალობის და დაკვირვების პროცედურულ გარანტიებს.¹⁴ ასევე, დაცული უნდა იყოს გამოხატვის თავისუფლების, დისკრიმინაციის აკრძალვის, გადაადგილების თავისუფლების, გაერთიანების თავისუფლების და ა.შ. პრინციპები. თუმცა, თავისუფალი არჩევნების შესაბამისობის უზრუნველყოფა ყველაზე რთულ ნაწილს, და ამ კვლევის მიზანს წარმოადგენს.

თავისუფალი არჩევნების პრინციპი გათვალისწინებულია სავალდებულო საერთაშორისო ინსტრუმენტებით, კერძოდ კი, 1948 წლის გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 21-ე მუხლით (UDHR),¹⁵ 1966 წლის გაეროს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის (შემდგომში „ICCPR“) 25-ე მუხლით, და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის (პირველი) დამატებითი ოქმის (შემდგომში „P1-3 ECHR“) მე-3 მუხლით. სხვადასხვა ავტორიტეტული ინტერპრეტაცია (მაგ. ICCPR-ის ზოგადი კომენტარი 25), ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, კერძოდ P1-3-ის შესახებ, პოლიტიკური ვალდებულებები, როგორცაა 1990 წლის ევროპაში

¹³ OSCE/ODIHR-ის 2021 წლის 5 მარტის საბოლოო ანგარიში <https://www.osce.org/files/f/documents/1/4/480500.pdf>

¹⁴ იხილეთ ვენეციის კომისია, საარჩევნო საკითხების კარგი პრაქტიკის კოდექსი, დასკვნა No. 190/2002, მიღებული ვენეციის კომისიის მიერ 52-ე სხდომაზე (ვენეცია, 18-19 ოქტომბერი, 2002); CDL-AD (2002) 23-ე შესწ.

¹⁵ UDHR არ წარმოადგენს საერთაშორისო ხელშეკრულებას; თუმცა, მისი დებულებები საყოველთაოდაა აღიარებული და საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლად არის მიჩნეული.

უსაფრთხოებისა და თანამშრომლობის შესახებ კონფერენციის კოპენჰაგენის დოკუმენტი (CSCE) განმარტავს და ავსებს თავისუფალი არჩევნების შემადგენელი ნაწილების ჩამონათვალს. ევროკავშირის ფუნდამენტური უფლებების ქარტია/ევროკავშირის ძირითად უფლებათა ქარტია ითვალისწინებს ანალოგიურ უფლებებს და ევროკავშირის ქვეყნებზე ვრცელდება. ECHR-ის 10ლი ოქმის მე-3 მუხლის¹⁶ და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის თანახმად, სახელმწიფოებს აკისრიათ პოზიტიური ვალდებულება უზრუნველყონ, რომ მათ მიერ საარჩევნო პერიოდში, მათ შორის, ახალი ტექნოლოგიების მხარდაჭერით განხორციელებული ყველა აქტივობა შესაბამისობაშია აღნიშნულ პრინციპებთან.

დეტალური ინფორმაციის ნახვა საარჩევნო პრინციპების ზუსტი მნიშვნელობის შესახებ შესაძლებელია 2002 წლის საარჩევნო საკითხების კარგი პრაქტიკის კოდექსში და 2007 წლის კარგი პრაქტიკის კოდექსში ევროპის საბჭოს სამართლის მეშვეობით დემოკრატიისთვის ევროპული კომისიის (ვენეციის კომისია) რეფერენდუმების შესახებ. აღნიშნული ორი დოკუმენტი, მიუხედავად იმისა, რომ რბილ კანონმდებლობას წარმოადგენენ, მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ და ეროვნული კანონმდებლებისა და სასამართლოების მიერ ორიენტირად არის მიჩნეული. მაგალითად, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო მათზე მითითებას აკეთებს მითითებას პირველი ოქმის მე-3 მუხლის ინტერპრეტაციის დროს.

არჩევნებში *ციფრული ტექნოლოგიების* გამოყენება, ზემოაღნიშნულის გარდა, ტექნოლოგიებთან დაკავშირებულ სხვა სამართლებრივი დოკუმენტების გათვალისწინებასაც მოითხოვს, როგორცაა, მაგალითად ევროპის საბჭოს კონვენცია კიბერდანაშაულის შესახებ (ბუდაპეშტის კონვენცია), ევროპის საბჭოს მოდერნიზებული კონვენცია პერსონალური მონაცემების ავტომატური დამუშავებისას ფიზიკური პირების დაცვის შესახებ (კონვენცია 108+), და ევროკავშირის შესაბამისი ინსტრუმენტი, რეგულაცია (EU) 2016/679, მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაცია (GDPR).¹⁷ ევროკავშირის კანონმდებლობა

¹⁶47 წევრი სახელმწიფოდან 45-მა მოახდინა აღნიშნული ოქმის რატიფიკაცია. შვეიცარია და მონაკო არიან აღნიშნული ოქმის ხელმომწერები, მაგრამ არ მოუხდენიათ მისი რატიფიკაცია. თუმცა, (მხოლოდ) ზოგიერთ ადგილობრივ არჩევნებზე საყოველთაოდ მიღებული ფარულობის არარსებობის გარდა, სადაც ხმის მიცემა ხელის აწევით ხორციელდება, შვეიცარიის კანონმდებლობის საარჩევნო პრინციპები უფრო მკაცრადაა მიჩნეული, ვიდრე P1-3 ECHR.

¹⁷ ევროპარლამენტისა და ევროპის საბჭოს რეგულაცია (EU) 2016/679 (მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაცია), რომლის პირდაპირ გამოყენება ევროკავშირის ტერიტორიაზე 2018 წლის 25 მაისიდან

კიბერდანაშაულის შესახებ იხვეწება და ვითარდება, რასაც მოწმობს 2016 წლის დირექტივა ქსელებისა და საინფორმაციო სისტემების უსაფრთხოების შესახებ (NIS დირექტივა), რომელიც ევროკავშირის მასშტაბით პირველ საკანონმდებლო აქტს წარმოადგენს კიბერდანაშაულის თაობაზე. შემდეგ, 2019 წელს, მიღებული იქნა ევროკავშირის კიბერუსაფრთხოების აქტი, რომელიც ევროკავშირის მასშტაბით პირველად აწესებს ისტ-ის პროდუქტების, მომსახურებებისა და პროცესების კიბერუსაფრთხოების სერტიფიცირების ჩარჩოს. ეს ინსტრუმენტები მოქმედია რეგიონში.

ასევე აქტუალურია ვენეციის კომისიის, OSCE/ODIHR-ის, ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის (PACE) და სხვ. დასკვნები, დაკვირვების ანგარიშები და სხვა დოკუმენტები ისტ-ით სარგებლობის შესახებ. ვენეციის კომისიის მიერ ორგანიზებული ევროპის საარჩევნო კომისიების კონფერენციაზე¹⁸ არაერთგზის იქნა განხილული არჩევნებში ისტ-ის გამოყენებასთან დაკავშირებული საკითხები. ასევე აქტუალურია დემოკრატიისა და მმართველობის ევროპული კომიტეტის (CDDG) მიმდინარე სამუშაო არჩევნების პროცესში ისტ-ის გამოყენების სფეროში.¹⁹

ყველა ზემოთ მითითებული საერთაშორისო ინსტრუმენტი და ინტერპრეტაცია წარმოადგენენ დემოკრატიული არჩევნების ზოგად პრინციპებს, რომლებიც ვრცელდება დამოუკიდებლად იმისა, თუ რომელი ტექნოლოგიების გამოყენებაზეა საუბარი. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის დამატებითი ოქმის მე-3 მუხლის თანახმად, კანონმდებელს აკისრია ვალდებულება აქტიურად დანერგოს რეგულაციები, რათა უზრუნველყოს, რომ არჩევნებში გამოყენებული იქნეს მხოლოდ ის ციფრული ტექნოლოგიები, რომლებიც უმაღლესი დონის პრინციპებს შეესაბამება.

საკითხი იმაში მდგომარეობს, თუ როგორ უნდა დაიწეროს ასეთი რეგულაციები? როგორ უნდა მოხდეს პრინციპების გადატანა დეტალურ მოთხოვნებში და როგორ უნდა მოხდეს ტექნოლოგიის შესაბამისობის უზრუნველყოფა ამ მოთხოვნებთან, და საბოლოო ჯამში, პრინციპებთან? ეს არ არის ადვილი ამოცანა, ვინაიდან იგი მოითხოვს კომპლექსურ სამართლებრივ და ტექნიკურ კომპეტენციებს. ეს სფერო

დაიწყო. ევროკომისიის თანახმად, იგი უზრუნველყოფს ევროკავშირის ინსტრუმენტებით, რომლებიც აუცილებელია საარჩევნო კონტექსტში პერსონალური მონაცემების მართლსაწინააღმდეგო სარგებლობის შემთხვევების აღმოსაფხვრელად.

¹⁸ <https://www.coe.int/en/web/electoral-management-bodies-conference>

¹⁹ <https://www.coe.int/en/web/good-governance/democracy-and-technology> ასევე იხილეთ შესაბამისი ნაშრომი ბმულზე <https://www.coe.int/en/web/electoral-assistance/e-voting>

ჯერ კიდევ ექსპერიმენტულია. ევროკავშირმა დანერგა სახელმძღვანელო ინსტრუმენტები, რომლებიც აზუსტებენ საარჩევნო პრინციპების გამოყენებას არჩევნებში ისტ-ის გამოყენებასთან დაკავშირებით, რომელიც 2004 წლიდან ნოვატორულ საქმიანობას ახორციელებს ამ მიმართულებით.

რეკომენდაცია CM/Rec(2017)5 ელექტრონული კენჭისყრის სტანდარტების შესახებ,²⁰ მისი განმარტებითი მემორანდუმი²¹ და მასთან დაკავშირებული სახელმძღვანელო მითითებები²² ძირითად სამართლებრივ საფუძველს წარმოადგენს როგორც ელექტრონული კენჭისყრისთვის, ასევე საარჩევნო პროცესებში ისტ-ის სხვაგვარი გამოყენების თვალსაზრისით. მათი დანიშნულებაა სახელმძღვანელო მითითებების მიწოდება ხელისუფლებებისთვის, რომლებიც გათვალისწინებული უნდა იქნას სამართლებრივი ბაზის შემუშავებისას, რომელმაც უნდა დაარეგულიროს ელექტრონული კენჭისყრა, ხმების ელექტრონული დათვლა და სხვა საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები. კიდევ ერთ პრაქტიკულ რესურსს წარმოადგენს OSCE/ODIHR-ის სახელმძღვანელო ხმის მიცემის ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებაზე დაკვირვების შესახებ.²³

ევროპის საბჭოს რეკომენდაცია CM/Rec(2017)5 მოიცავს 49 სტანდარტს, რომლებიც ადგენენ მიზნებს, რომელსაც უნდა აკმაყოფილებდეს ელექტრონული კენჭისყრა, რათა დაცული იქნეს დემოკრატიული არჩევნების, ე.წ. ევროპული საარჩევნო მემკვიდრეობის პრინციპები და პირობები. დეტალური მითითებების ნახვა შესაძლებელია CM/Rec(2017)5-ის დებულებების განხორციელების სახელმძღვანელო პრინციპებში.

²⁰მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/CM/Rec(2017)51 წევრი სახელმწიფოების მიმართ ელექტრონული კენჭისყრის სტანდარტების შესახებ (მიღებული მინისტრთა კომიტეტის მიერ 2017 წლის 14 ივნისს მინისტრთა მოადგილეების 1289-ე სხდომაზე). ხელმისაწვდომია ბმულზე <https://rm.coe.int/0900001680726f6f>

²¹წევრი სახელმწიფოების მიმართ ელექტრონული კენჭისყრის სტანდარტების შესახებ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციის CM/CM/Rec(2017)5 განმარტებითი მემორანდუმი, 2017 წლის 14 ივნისი (Cm(2017)50-დამ.1, საბოლოო). <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168071bc84>

²²ელექტრონული კენჭისყრის სტანდარტების შესახებ რეკომენდაციის CM/CM/Rec(2017)51 განხორციელების სახელმძღვანელო მითითებები, 2017 წლის 14 ივნისი, (Cm(2017)50-დამ.2, საბოლოო), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680726c0b>

²³ https://www.osce.org/odihr/elections/new_voting_technologies

რეკომენდაციაში განმარტებულია, თუ რომელი მოთხოვნები უნდა იქნეს გათვალისწინებული. თუმცა, რეკომენდაცია მოიცავს მხოლოდ ევროპის საბჭოს რეგიონის მასშტაბით მოქმედ მინიმალურ სტანდარტებს. მათი დაცვა შეიძლება განხილული იქნეს, როგორც პირველი ნაბიჯი. გარდა ამისა, წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა გამოიყენონ პრინციპები, რომლებიც დამახასიათებელია თავიანთი ქვეყნისთვის და ხმის მიცემისთვის ან იმ არჩევნებისთვის, რომელშიც უნდა მოხდეს ისტ-ის გამოყენება.

3.2 ეროვნული კანონმდებლობა

კონკრეტულ ეროვნულ თუ ადგილობრივ კონტექსტში გამოყენებული ციფრული გადაწყვეტილებები და საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობა საკმარისი არ არის. აუცილებელია შესაბამისი ეროვნული კანონმდებლობის შემუშავება და მასში აუცილებელი სამართლებრივი პრინციპების ასახვა. საქართველოს კონსტიტუცია და კანონმდებლობა, კერძოდ კი საარჩევნო კოდექსი და კანონქვემდებარე აქტები (ცესკოს დადგენილებები) ვრცელდება მთლიან საარჩევნო ციკლზე, მათ შორის ახალ ციფრულ ტექნოლოგიებზეც.

ისტ-ის გადაწყვეტილებები არჩევნებში ასევე განხილული უნდა იქნეს მონაცემთა დაცვისა და (კიბერ)უსაფრთხოების კანონმდებლობის ჭრილშიც. გარდა ამისა, შეიძლება აქტუალური იყოს კანონმდებლობა, რომელიც არეგულირებს საგანგებო სიტუაციებს ან პანდემიას. აუცილებელია შესაბამის ორგანოებთან, მაგალითად, ეროვნული კიბერუსაფრთხოების დაცვის ორგანოსთან ან მონაცემთა დაცვის ზედამხედველობის უწყებასთან კონსულტაციები და კოორდინაცია.

4 ორგანიზება და ვადები

4.1 ზოგადი სტრატეგია

არჩევნებში ისტ-ის კონკრეტული გადაწყვეტილებების დანერგვამდე, უაღრესად რეკომენდებულია, რომ მთავრობამ, პარლამენტმა და ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ განახორციელონ დეტალური ანალიზი და გადაწყვეტილება მიიღონ არჩევნებში ისტ-ის დანერგვასთან დაკავშირებული ძირითადი ასპექტების შესახებ. როგორც წესი, ტექნიკურ-ეკონომიკური კვლევა ტარდება იმისთვის, რომ შეფასდეს სხვადასხვა შესაბამისი ასპექტები.

სტრატეგიაში დაზუსტებული იქნება ისტ-ის დანერგვისა და განვითარების გზები და საშუალებები. იგი მხედველობაში მიიღებს საარჩევნო სისტემას და ასევე უფრო ფართო ასპექტებსაც, როგორიცაა, მაგალითად, სახელმწიფო მმართველობის

ელექტრონული სისტემის შემუშავება, კიბერუსაფრთხოების პოლიტიკა და სხვ. სტრატეგიის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას, გათვალისწინებული უნდა იქნეს დანახარჯები, რისკები, არჩევნების პროცესში ისტ-ის სისტემების გამოყენებასთან დაკავშირებით ამომრჩევლების აღქმა, სისტემის უწყვეტი მომსახურება და განახლება, ტექნიკური მხარდაჭერა და სხვ.

გარდა ამისა, სტრატეგიული გადაწყვეტილებები უნდა ეფუძნებოდეს საჭიროებებს და ადგენდეს ისეთ მიზნებს ისტ-ის გადაწყვეტილებებისთვის, რომლებიც აღნიშნულ საჭიროებებს უპასუხებენ. ისტ-ს შეუძლიათ არსებული პრობლემების გადაჭრა და მდგომარეობის გაუმჯობესება (ეფექტიანობის, გამჭვირვალობის, მონაწილეობის და ა.შ. თვალსაზრისით). ელექტორატის სხვადასხვა ჯგუფებს, მაგ., მხედველობადაქვეითებულ პირებს, ექსპატრიატებს, ქალებს, ახალგაზრდებს და ა.შ. კონკრეტული საჭიროებები გააჩნიათ. ანალოგიურად, კონკრეტული საჭიროებები აქვთ სხვა ჩართულ მხარეებსაც, მაგალითად, პარტიებს, კანდიდატებს, დამკვირვებლებს, საარჩევნო ადმინისტრაციის პერსონალს და ა.შ., რომლებიც ურთიერთქმედებენ ტექნოლოგიებთან ან აკვირდებიან მას. საჭიროა ისტ-ის გადაწყვეტილებების მოთხოვნების გააზრება ასეთი საჭიროებებისა და მოლოდინების დასაკმაყოფილებლად.

4.2 სატესტო ეტაპის რეგულაცია

კანონიერების პრინციპი მოითხოვს, რომ მოხდეს ისტ-ის ნებისმიერი გადაწყვეტილების (ოფიციალური შედეგების მისაღებად არჩევნებში გამოყენებული ნებისმიერი სხვა ტექნოლოგიის ანალოგიურად) სათანადო რეგულირება. აუცილებელია, გათვალისწინებული იქნეს, თუ რა დონეზე მოხდება რეგულაციის შემოღება (მაგ., იქნება ეს კონსტიტუცია, კანონი თუ კანონქვემდებარე აქტი), ასევე გათვალისწინებული უნდა იქნეს თავად რეგულაციის დეტალიზაციის დონეც.

ისტ-ის გადაწყვეტილებები უნდა შეესაბამებოდეს უმაღლესი დონის კონსტიტუციურ პრინციპებს და კანონს. სათანადო რეგულირება პირველი ნაბიჯია კონსტიტუციის მოთხოვნებთან შესაბამისი ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვის მიმართულებით. გარდა ამისა, არჩევნებში ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების ძირითადი ასპექტები უნდა დარეგულირდეს ნეიტრალური გზით. სამწუხაროდ, ხშირად რეგულაციების შემუშავება მხოლოდ ტექნოლოგიის შერჩევასა და დანერგვის შემდეგ ხდება. ეს არასწორია. დეტალური რეგულირება ხელს უნდა უწყობდეს ისტ-ის გადაწყვეტილებების განვითარებას და არა პირიქით. აღნიშნული ვრცელდება ისტ-ის ყველა გადაწყვეტილებაზე, რომელიც

ოფიციალურ შედეგებს იძლევა, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ისინი მცირე მასშტაბით და შეზღუდულად გამოიყენება (სატესტო ეტაპი).

რეკომენდაცია CM/Rec(2017)5 განსაზღვრავს ელემენტებს, რომლებიც მარეგულირებელმა ორგანომ უნდა მიიღოს მხედველობაში, რათა უზრუნველყოს ისტ-ის შესაბამისობა საყოველთაო, თანასწორ, თავისუფალ და ფარულ საარჩევნო უფლებასთან და სხვა შესაბამის პირობებთან. ისეთ შემთხვევებში, როდესაც პრინციპები ერთმანეთს ეწინააღმდეგება და შეუძლებელია მათი ერთდროულად სრულად განხორციელება (მაგ., როდესაც არსებობს კონფლიქტი, ერთის მხრივ, ხმის მიცემის ფარულობასა და, მეორეს მხრივ, ხმის მიცემის შემოწმებას შორის), აუცილებელია ნაპოვნი იქნეს დაბალანსებული გადაწყვეტილება, რომლითაც დაცული იქნება პრინციპების არსი. ასეთი დაბალანსებული მიდგომის შესახებ გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს კანონმდებელმა და ეს საკითხი არ შეიძლება დატოვებული იქნას ტექნიკურ შესრულებაზე პასუხისმგებელი პირების მიხედულებაში. აუცილებელია განხილული იქნეს, არის თუ არა შესაძლებელი გადაწყვეტილების მიღების უფლებამოსილების დელეგირება მთავრობისთვის ან ცესკოსთვის. დელეგირების შემთხვევაში, უნდა მოხდეს აღნიშნულის მკაფიოდ განსაზღვრა.

ევროპის საბჭოს რეკომენდაცია გვთავაზობს მოთხოვნების დეტალურ მაგალითებს, რომლებიც გამომდინარეობენ უმაღლესი დონის პრინციპებიდან, რომელთაგან რამდენიმე ქვემოთ არის ნახსენები. ისინი ვრცელდება ელექტრონულ ხმის მიცემაზე და ხმების ელექტრონულ დათვლაზე. ამასთან, ისინი შეიძლება ასევე გვთავაზობდნენ სახელმძღვანელო მითითებებს სხვა ისტ-ის რეგულაციების შემუშავებისას, როგორცაა, მაგალითად ამომრჩევლის შემოწმება და რეგისტრაცია, შედეგების მართვა და სხვ.

საყოველთაო საარჩევნო უფლება მოითხოვს, რომ ხმის მიცემის ინტერფეისი იყოს გასაგები და ადვილად მოსახმარი მაქსიმალურად ბევრი ამომრჩევლისთვის. ჩვეულებრივ, საბოლოო მომხმარებლები ჩართულები არიან სისტემის დაპროექტებაში. მომხმარებლის ინტერფეისი მნიშვნელოვანია. მითითებები უნდა იყოს მკაფიო, იოლად გასაგები და მათი შესრულება შეძლოს მაქსიმალურად ბევრმა ამომრჩეველმა. გათვალისწინებული უნდა იქნეს ასაკთან, ენასთან და ა.შ. დაკავშირებული შეზღუდვები, გარდა ამისა, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა საჭიროებებიც.

თანასწორი საარჩევნო უფლება მოითხოვს, რომ მოხდეს ერთნაირი ინფორმაციის მიწოდება და ხმის მიცემის ერთნაირი შესაძლებლობების თანაბრად უზრუნველყოფა ხმის მიცემის ყველა არხებზე, თუმცა, თანასწორობის მიღწევა

ინფორმაციის ასახვის საშუალებებთან დაკავშირებით, გამოწვევას წარმოადგენს. სხვა მოთხოვნები, რომელთა მიზანიც თანასწორი საარჩევნო უფლების უზრუნველყოფაა, მოიცავს ყველა არხიდან მიღებული შედეგების აგრეგირებას; ამომრჩეველთა უნიკალურ იდენტიფიკაციას და ზომებს ერთი და იგივე არხით ორმაგი ხმის მიცემის ან სხვადასხვა არხების გამოყენებით რამდენჯერმე ხმის მიცემის თავიდან ასაცილებლად.

თავისუფალი საარჩევნო უფლება მოითხოვს, რომ დაცული იქნეს ამომრჩევლის განზრახვა, რაც განსაკუთრებით რთულია, როდესაც კენჭისყრის ჩასატარებლად გამოიყენება ინტერნეტი, ან როდესაც საარჩევნო უბანზე გამოიყენება „შავი ყუთის“ კენჭისყრის მოწყობილობა, ე.ი. ელექტრონული კენჭისყრის ერთგვარი ფორმა შემოწმების შესაძლებლობის გარეშე. თავისუფალი საარჩევნო უფლება მოითხოვს, რომ სისტემამ წარმოადგინოს ავთენტური საარჩევნო ბიულეტენი, რომ ამომრჩეველს მისცეს მითითებები მთელი საარჩევნო პროცესის განმავლობაში, არ მოხდეს ხმის მიცემა დაჩქარებით, აცნობოს ამომრჩეველს თუ იგი ხმას აძლევს არასწორად, და მიაწოდოს ინფორმაცია ხმის მიცემის წარმატებით დასრულების შესახებ. ნდობის ჯაჭვის კონცეფციის და ზემოთ მითითებული მასთან დაკავშირებული E2EV-ის მოთხოვნების (ხმის მიცემა დანიშნულების მიხედვით, ხმის მიცემის აღრიცხვა, დაჯგუფება აღრიცხვის მიხედვით) მიზანი თავისუფალი საარჩევნო უფლებაა. იგივე შეიძლება ითქვას კარგად შემუშავებული VVPAT-ის გამოყენებაზეც.

საარჩევნო უფლების *ფარულობა* ვრცელდება ხმის მიცემის მთლიან პროცესზე. ხმების, და ზოგადად, კონფიდენციალური ინფორმაციის დაშიფვრა, რომელიც გადაეცემა, მაგ., ინტერნეტის მეშვეობით, ამომრჩეველთა ვინაობის განცალკევება მიცემული ხმებისგან, მონაცემთა მინიმუზაცია (დამუშავება და მხოლოდ მონაცემთა იმ მკაცრი მინიმუმის შენახვა, რომლის გარეშეც პროცესის სწორად წარმართვა შეუძლებელია), იდენტიფიკაციისა და შემოწმების მოთხოვნები მიმართულია კონფიდენციალურობის დაცვისაკენ. მონაცემთა დაცვის მოთხოვნები განსაკუთრებით რეესტრებზე ვრცელდება. ფარულობა მოიცავს, ასევე ანამდე გაკეთებულ არჩევანსაც, რომელიც წაიშალა და სხვა არჩევანით ჩანაცვლდა. ამომრჩეველს უნდა შეეძლოს ელექტრონული კენჭისყრის დროს არჩევანის შეცვლა და ახალი ვარიანტის არჩევა, ვიდრე საბოლოოდ დაადასტურებს საკუთარ ხმას. აუცილებელი მოთხოვნაა, რომ ხმის მიცემის ელექტრონულმა სისტემამ არ დაუშვას შუალედური შედეგების განსაზღვრა და გამოქვეყნება, ვიდრე ხმის მიცემა არ დასრულდება. თუმცა, ინფორმაცია მონაწილეობის შესახებ, რა თქმა უნდა, ხელმისაწვდომია ხმის მიცემის პერიოდში. კიდევ ერთი მოთხოვნა მდგომარეობს იმაში, რომ ხმის მიცემის ელექტრონულმა სისტემამ ამომრჩეველს არ უნდა

მიაწოდოს მიცემული ხმის თაობაზე შინაარსობრივი ინფორმაცია, მესამე მხარეების მიერ გამოყენების მიზნით. ეს წარმოადგენს წინააღმდეგობის გადაჭრის მცდელობას ამომრჩევლის შემოწმების მიზნით მიცემული ხმის დადასტურების გაცემასა და მიცემული ხმის შინაარსის დადასტურების გაცემის აკრძალვას შორის, რაც შეიძლება გამოყენებული იქნეს ხმების მოსყიდვის მიზნებისათვის, ან იმის დასამტკიცებლად, რომ ამომრჩეველმა ხმა მისცა მაგ., იმ პირის სასარგებლოდ, რომელმაც ხმის მიცემა აიძულა. როდესაც სისტემა კონტროლირებად გარემოში, საარჩევნო უბანზე გასცემს დადასტურებას ვერიფიკაციის მიზნით, პროცედურული ღონისძიებებით უზრუნველყოფილი უნდა იქნეს, რომ მისი გამოყენება არ მოხდება იმისთვის, რომ საარჩევნო უბნის გარეთ მოხდეს ვინმესთვის ხმის მიცემის შინაარსის უტყუარი დადასტურება. ფარულობა ასევე გულისხმობს გამიჯვნას ამომრჩევლის იდენტიფიცირებისა და მონაწილეობის მარეგისტრირებელ სისტემასა და ხმის მისაცემად გამოყენებულ სისტემას შორის.

გარდა მონაცემების დაცვისა, ინფორმაციის უსაფრთხოება და გამჭვირვალობა დამატებითი ასპექტებია, რომელთა გათვალისწინებაც აუცილებელია ამომრჩეველთა შემოწმების, ამომრჩეველთა რეგისტრაციისა და შედეგების მართვის საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების უზრუნველყოფის დროს, როგორც ეროვნული კანონმდებლობის, ასევე საქართველოს მიერ რატიფიცირებული (ზემოთ მითითებული) ინსტრუმენტების ქრილში.

4.3 ეტაპობრივი დანერგვა

ელექტრონული კენჭისყრისა და ხმების ელექტრონული დათვლის ტექნოლოგიების ეტაპობრივი დანერგვა კარგ პრაქტიკად არის მიჩნეული ევროპის საბჭოს მიერ და წარმოადგენს რეკომენდაციის ნაწილს, რომელიც გათვალისწინებულია საბჭოს რეკომენდაციაში CM/Rec(2017)5. ექსპერტები რეკომენდაციას იძლევიან, რომ პროცესი კონცეფციის აპრობაციით დაიწყოს, რასაც უნდა მოჰყვეს მცირე მასშტაბით ტესტირება (პილოტირება) და ტექნოლოგიების შემოწმება რამდენიმე არჩევნების ჩატარების დროს. ასეთი გამოცდილება და მისი შეფასება უზრუნველყოფს საფუძველს გადაწყვეტილების მისაღებად ტექნოლოგიის შესაძლო ექსპლუატაციაში გაშვებაზე ან მასზე უარის თქმის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ეს და სხვა რეკომენდაციები შეეხება კონკრეტულად ელექტრონულ ხმის მიცემას და ელექტრონულ დათვლას, ისინი შეიძლება მხედველობაში იქნეს მიღებული ისტ-ის სხვა გადაწყვეტილებების განხილვის დროსაც.

საცდელი ან საპილოტე პერიოდი შესაძლებლობას იძლევა შეფასდეს თავად ტექნოლოგია, კონკრეტული სიტუაციების მართვის შესაძლებლობა, სიზუსტე, რამდენად მოსახერხებელია გამოსაყენებლად, განსაკუთრებული საჭიროებების მქონე მომხმარებლებისათვის ხელმისაწვდომობა და ა.შ. სხვა ასპექტები, რომელთა შეფასებაც უნდა მოხდეს ტესტირების დროს, მოიცავს ეკოსისტემას, რომელშიც ფუნქციონირებს ტექნოლოგია, ადამიანურ და ტექნიკურ რესურსებს, რაც აუცილებელია მისი ინსტალაციისთვის, გამოყენებისთვის, მომსახურებისთვის, განვითარებისთვის და ა.შ. და საარჩევნო ადმინისტრაციის შესაძლებლობას ეფექტურად გამოყენონ ტექნოლოგია და მართონ შესაძლო გართულებები (ინციდენტები და ა.შ.), ფინანსურ შეზღუდვებს და სხვ. ასევე უნდა გამოიცადოს სხვა ტექნოლოგიებთან თავსებადობა და მისი ინტეგრირება არსებულ არქიტექტურასთან და მისი ზეგავლენა საარჩევნო პროცესების დაგეგმვაზე.

ტესტირებას თან უნდა ახლდეს შეფასებებიც. შეფასება სრულყოფილად უნდა მოიცავდეს ტექნოლოგიის მიერ მოწოდებულ ყველა სიახლეს, მათ შორის სამართლებრივ, ორგანიზაციულ და ტექნიკურ სიახლეებს. შემფასებლებს შეუძლიათ შეამოწმონ ტექნოლოგიის გამოყენებით მიღებული შედეგების სიზუსტე, მისი უსაფრთხოება, ხარჯთეფექტურობა და ეფექტიანობა, მდგრადობა, ტექნოლოგიის მოქნილობა ახალ საარჩევნო რეგულაციების ადაპტაციის თვალსაზრისით, მომხმარებლებისთვის გაწეული მომსახურება და მათი ნდობა ახალი ტექნოლოგიების მიმართ, და ა.შ.

4.4 ჩართული მხარეების მონაწილეობა

ჩართული მხარეების მონაწილეობა მნიშვნელოვანია. დაინტერესებული პოლიტიკური მხარეები და, საუკეთესო შემთხვევაში, საზოგადოება ჩართული უნდა იყოს სტრატეგიის შემუშავებაში, რომელიც განსაზღვრავს არჩევნებში ისტ-ის შემუშავებას. მთავარი მიმართულებები უნდა დამტკიცდეს ფართო პოლიტიკური კონსენსუსის შედეგად. საბოლოო მომხმარებლები, კერძოდ კი, ამომრჩევლები, მათ შორის, სპეციალური საჭიროებების მქონე მომხმარებლები, ჩართული უნდა იყვნენ ტექნოლოგიის შემუშავებაში. ტექნოლოგიის ტესტირების, მათ შორის, სისტემის გატეხვის შესაძლებლობის შემოწმება უნდა შეეძლოს მაქსიმალურად დიდი რაოდენობის დაინტერესებულ მხარეებს, კერძოდ, ახალგაზრდებს, ექსპერტებს, მკვლევარებს და სხვ. დაბოლოს, ჩართულმა მხარეებმა ასევე მონაწილეობა უნდა მიიღონ ტექნოლოგიის რეგულარულ აუდიტში, რომელიც პერიოდულად უნდა განხორციელდეს.

4.5 საცდელი ეტაპი

საცდელი ეტაპი კონცეფციის აპრობაციით იწყება. მას შემდეგ, რაც ნაპოვნი იქნება დამაკმაყოფილებელი ტექნოლოგია, მცირე მასშტაბით მოხდება მისი ტესტირება რამდენიმე არჩევნებზე, ვიდრე მოხდება მისი საბოლოო მიღება ექსპლუატაციაში გასაშვებად, კორექტირება ან მისი უვარგისად ცნობა. ტესტირება უნდა ჩატარდეს რეალურ პირობებში.

გამოცდის ხანგრძლივობა, რეგულირება და მისი შეფასების პერიოდი გათვალისწინებული უნდა იქნეს თავდაპირველ სტრატეგიაში. კორექტირება შეიძლება საჭირო გახდეს ჯერ კიდევ საცდელ ეტაპზე. ზოგიერთ შემთხვევებში, შეიძლება აუცილებელი გახდეს საცდელი ეტაპის გახანგრძლივება.

საცდელი ეტაპის განგრძობითი გახანგრძლივების მაგალითს წარმოადგენს ინტერნეტით ხმის მიცემის დანერგვა შვეიცარიაში. იგი დაიწყო 2003-2004 წლებში რეგულაციის მიღებით, ხოლო პირველი ტესტირება 2004 წელს დაიწყო და ნაბიჯ-ნაბიჯ და დიდი სიფრთხილით გრძელდებოდა. განხორციელდა რამდენიმე შეფასება, იგი მოიცავდა, ფედერალური მთავრობის შეფასების ანგარიშებს და მეცნიერულ შეფასებებს. სამართლებრივი რეგულირების დანერგვის მცდელობა სრულად ექსპლუატაციაში გაშვებისთვის 2017 წელს დაიწყო, მაგრამ საბოლოო ჯამში, არ მოხდა მისი მიღება, კერძოდ, მას შემდეგ, რაც აღმოაჩინეს პრობლემები საწყისი კოდის გამოქვეყნების და სისტემაში შეღწევის ტესტის დამსახურებით, რომელსაც ადგილი ჰქონდა 2019 წელს.²⁴ ტექნიკურ ჯგუფთან დისკუსია გაიმართა 2020 წელს და ცნობილი გახდა ფედერალური მთავრობის ახალი შეთავაზება გადასინჯული რეგულაციის და საცდელი პერიოდის გახანგრძლივების თაობაზე. ამჟამად, წინადადება, რომელთან დაკავშირებითაც კონსულტაციები მიმდინარეობს, ინტერნეტით ხმის მიცემის შეზღუდული და ავტორიზებული გამოყენების ახალ ეტაპს იწყებს (კანტონების ამომრჩევლების არაუმეტეს 30 პროცენტისთვის), რომლის განმავლობაშიც მხოლოდ ის სისტემები იქნება დაშვებული, რომლებიც სრულყოფილი შემოწმების შესაძლებლობას იძლევა. ჩართული მხარეების კონსულტაცია გაგრძელდება დაახლოებით სამი თვის მანძილზე, ვიდრე მიღებული იქნება ახალი რეგულაციის მიღებასთან

²⁴არდიტა დრიზა მაურერი, *Swiss Post/ScytI სისტემის გამჭვირვალობის განხორციელება და მისი შესაძლო ზემოქმედება ინტერნეტით ხმის მიცემის რეგულაციაზე*, რ. კრიმერი და სხვები. (რედ.): E-Vote-ID 2019, LNCS 11759, გვ. 83–99, 2019

დაკავშირებული საბოლოო გადაწყვეტილება.²⁵ შეზღუდული მასშტაბით სისტემის გამოცდის განგრძობითი გახანგრძლივება ადასტურებს მეცნიერების კონსენსუსს იმის თაობაზე, რომ ინტერნეტით ხმის მიცემა ჯერ კიდევ არ იძლევა ყველა საჭირო გარანტიას. იმავდროულად, იგი პასუხობს კანტონების და სხვა ჩართული მხარეების მოთხოვნებს, კერძოდ, ექსპატრიატი და მხედველობადაქვეითებული პირების საჭიროებებს, რომ გაგრძელდეს მუშაობა და აღნიშნული ტექნოლოგიის შემდგომი განვითარება, რათა მისი მორგება მოხდეს განსაკუთრებული საჭიროებების მქონე ამომრჩეველთა ჯგუფებზე.

4.6 ტესტირების შეფასება და გადაწყვეტილების მიღება

ტესტირების შეფასება აუცილებელია იმისთვის, რომ მიღებული იქნეს გადაწყვეტილება, მოხდება თუ არა ტექნოლოგიის გამოყენება მომავალში. შეფასება უნდა მოიცავდეს სამართლებრივ, ტექნიკურ და სოციალურ ასპექტებს. საცდელი პერიოდის რეგულაციაში სრულყოფილად უნდა იქნეს განსაზღვრული შეფასების ძირითადი კრიტერიუმები და მისი ძალაში შესვლის თარიღი. აუცილებელია შეფასდეს როგორც უპირატესობები, ასევე ნაკლოვანებებიც.

შეფასების საფუძველზე, კომპეტენტური ორგანო, სავარაუდოდ კი ის ორგანო, რომელმაც დაამტკიცა სტრატეგია და არჩევნებში ისტ-ის ძირითადი მიმართულებები, გადაწყვეტილებას იღებს ისტ-ის გადაწყვეტილების მომავალში გამოყენების და განვითარების, ან მისი გამოყენების შეწყვეტის შესახებ. თუ გამოცდილება დადებითად შეფასდება და მიღებული იქნება გადაწყვეტილება ისტ-ის გადაწყვეტის შენარჩუნებისა და შემდგომი განვითარების შესახებ, უნდა მოხდეს ტესტირების პერიოდში მოქმედი რეგულაციის განახლება, და შესაბამისად, მიღებული უნდა იქნეს ახალი დეტალური რეგულაცია კანონიერების პრინციპის მოთხოვნების შესაბამისად.

²⁵ 2021 წლის 28 აპრილს, ფედერალურმა კანცელარიამ გაავრცელა ინფორმაცია ელექტრონული კენჭისყრის ტესტირების გადაგეგმარებასთან დაკავშირებული კონსულტაციის პროცედურის დაწყების შესახებ. მარეგულირებელი ინსტრუმენტები, კერძოდ კი, დადგენილება პოლოტიკური უფლებების შესახებ გაივლის ნაწილობრივ გადასინჯვას, ხოლო ფედერალური კანცელარიის დადგენილება ელექტრონული კენჭისყრის შესახებ სრულად გადასინჯება. აღნიშნულის მიზანია შეიქმნას ახალი, სტაბილური საფუძველი ელექტრონული კენჭისყრის ტესტირებისთვის, რომელშიც მონაწილეობის მიღება შეეძლება თითოეული კანტონის უფლებამოსილი ამომრჩეველების არაუმეტეს 30%-ს, ხოლო ქვეყნის მასშტაბით, ამომრჩეველთა არაუმეტეს 10%-ს. იხილეთ <https://www.bk.admin.ch/bk/en/home/dokumentation/medienmitteilungen.msg-id-83257.html>

5 დეტალური რეგულაცია

ქვემოთ განვიხილავთ არჩევნების პროცესში გამოყენებული ისტ-ის გადაწყვეტილებების სამართლებრივი რეგულირების ზოგიერთ ელემენტს.

5.1 დეტალური რეგულაციის შეფასება

საყოველთაო, თანასწორი, ფარული, თავისუფალი და პირდაპირი არჩევნების საყოველთაო კონსტიტუციური პრინციპები ორგანულად განვითარდა მე-19 საუკუნეში, როდესაც, როგორც დღეისათვის არის ცნობილი, დაიწყო მოქალაქეთა საყოველთაო მონაწილეობაზე დაფუძნებული დემოკრატია, და ეს პროცესი გაგრძელდა მე-20 საუკუნეში, როდესაც ხმის მიცემის უმთავრეს მეთოდს საარჩევნო უბნებში ქალაქის ბიულეტენებით ხმის მიცემა, ხოლო ზოგიერთ ადგილებში, ღია შეკრებებზე ხმის მიცემა (ხელის აწევით) წარმოადგენდა.

დღეს მოქმედი დემოკრატიული არჩევნების მოთხოვნები (იხილეთ ვენეციის კომისიის არჩევნებისა და რეფერენდუმების კარგი პრაქტიკის კოდექსი) ეფუძნება პრინციპების ინტერპრეტაციას გამოყენებული მეთოდების ჭრილში (ქალაქის საარჩევნო ბიულეტენები, საარჩევნო უბანზე განთავსებული კენჭისყრის კაბინა და სხვ.). პრინციპების ინტერპრეტაცია ეყრდნობა კონკრეტულ პროცესში გამოყენებული ტექნიკის კარგად გააზრებას. დაბალტექნოლოგიური მეთოდები, როგორცაა ქალაქის ბიულეტენების ან მექანიკური ხმის მიცემა, ადვილად გასაგებია არაპროფესიონალი ადამიანებისთვისაც. როდესაც საქმე ციფრულ ტექნოლოგიებს ეხება, ეს ასე არ არის. შესაბამისად, დეტალური რეგულაციის ერთ-ერთი უპირველესი მიზანია მოთხოვნების ფორმულირება გათვალისწინებული ტექნოლოგიების ჭრილში პრინციპების ინტერპრეტაციის საფუძველზე. უმთავრეს მოთხოვნებს განსაზღვრავს კანონმდებელი ან მარეგულირებელი, და მათი გადაწყვეტა არ შეიძლება მიახლო ტექნიკურ პერსონალს ან ტექნოლოგიის პროვაიდერს. ეს უზრუნველყოფს ისტ-ის გადაწყვეტილებების დემოკრატიულ რეგულირებას.

ისტ-ის დეტალური რეგულაციის შემოღება რამდენიმე ნაბიჯს მოიცავს. პირველი, მოქმედი პრინციპებისა და მათი მნიშვნელობების განსაზღვრაა. მეორე, ტექნოლოგიის მოთხოვნებში სამართლებრივი პრინციპების სწორი და სრულყოფილი გადატანაა. დაბოლოს, იმის უზრუნველყოფა, რომ ტექნიკური გადაწყვეტილება სათანადოდ ითვალისწინებს მოთხოვნებს, და საბოლოო ჯამში, ხელს უწყობს პრინციპების ეფექტურ განხორციელებას და დაცვას.

დემოკრატიული არჩევნების მკაფიოდ განსაზღვრული პრინციპები, რომლებიც ისეთ საარჩევნო პროცესზე ვრცელდება, სადაც გამოყენებული იქნება ისტ-ის გადაწყვეტილება, სწორხაზოვანი არ არის. ისინი ხანდახან სამართლებრივ ინტერპრეტაციას ექვემდებარება. 2009 წლის 3 მარტის გადაწყვეტილებაში, რომელმაც *ვაქტობრივად* დაასრულა ქვეყანაში ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობების გამოყენება საარჩევნო უბნებზე,²⁶ გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლომ სხვა საკონსტიტუციო დებულებიდან გამომდინარე, ჩამოაყალიბა პრინციპი, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ ნებისმიერი მოქალაქისთვის სპეციალური ცოდნის და სპეციალისტის დახმარების გარეშე უნდა ყოფილიყო შესაძლებელი ხმის მიცემის პროცედურის ძირითადი ნაბიჯების საიმედოდ შემოწმება და შედეგების განსაზღვრა. ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობის რეგულაციით განმარტებული უნდა ყოფილიყო, როგორ უნდა გაეკეთებინათ ეს ამომრჩევლებს. ვინაიდან მთავრობის მიერ შემუშავებული მოქმედი რეგულაცია არ ითვალისწინებდა ასეთ დეტალურ ინფორმაციას (და ვერ გაითვალისწინებდა/ვერ გაითვალისწინებს ტექნიკური განვითარებისა და ცოდნის ამ დონით), ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობის უფრო ნაკლებად დეტალური რეგულაცია არაკონსტიტუციურად იქნა ცნობილი.

კიდევ ერთი მიზეზი იმისა, თუ რატომ უნდა იყოს კანონმდებელი ჩართული ისტ-ის დეტალური რეგულაციის შედგენაში, არის მდგომარეობა, როდესაც აუცილებელია ნაპოვნი იქნეს დაბალანსებული გადაწყვეტილება ურთიერთგამომრიცხავ პრინციპებს შორის. რამდენიმე საარჩევნო პროცესში არც ერთ გადაწყვეტილებას (მიუხედავად იმისა მაღალტექნოლოგიურია თუ არა იგი) არ შეუძლია უზრუნველყოს ყველა პრინციპის 100%-ით დაცვა, ვინაიდან ზოგიერთი მათგანი ურთიერთგამომრიცხავია. ეს ვრცელდება კენჭისყრის ფარულობასა და კენჭისყრის საიდენტიფიკაციო მონაცემების შემოწმების აუცილებლობაზე. ასეთ სიტუაციაში, დაბალანსებული გამოსავალი, რომელიც პატივს სცემს პრინციპების არსს, გულისხმობს მნიშვნელოვან არჩევანს და შესაბამისად, უმჯობესია ამგვარი გადაწყვეტილება მიიღოს კანონმდებელმა, და არ შეიძლება ამის გადაწყვეტა მიახლოდ მხოლოდ მარეგულირებელ ორგანოს ან, მითუმეტეს, ტექნიკურ ექსპერტებს ან ტექნოლოგიის პროვაიდერს.

მეორე საკითხი შეეხება სამართლებრივი პრინციპების სწორ და სრულყოფილ გადატანას იმ მოთხოვნებში, რომლებიც გათვალისწინებულ ტექნოლოგიაზე ვრცელდება. ასეთი რეგულაციის შემოღება დარგთაშორის კომპეტენციებს

²⁶ BVerfGE 123, 39

მოითხოვს. აუცილებელია სამართალმცოდნეებს, ინფორმაციული ტექნოლოგიების და სოციალური მეცნიერებების სპეციალისტებს შორის ურთიერთგაგება და თანამშრომლობა. ეს სულ უფრო აქტუალური ხდება, რამდენადაც ციფრული ტექნოლოგიები და მასთან დაკავშირებული უსაფრთხოების ზომები უფრო და უფრო რთულდება.

როდესაც საქმე ციფრული ტექნოლოგიების დეტალურ რეგულირებას ეხება, ერთი საერთო პრობლემა დაკავშირებულია იმასთან, რომ დეტალურ მოთხოვნებში ყოველთვის უზრუნველყოფილი უნდა იყოს კარგი პრაქტიკისა და თანამედროვე მიღწევების ასახვა. ეს აქტუალურია ტექნიკური ასპექტების შემთხვევაშიც. დეტალური მოთხოვნები, რომლებიც თანამედროვე მიღწევებს შეესაბამება, საუკეთესოდ უნდა უზრუნველყოფდეს დემოკრატიული პრინციპების დაცვას. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ტექნოლოგიები ციფრულ სფეროში ძალიან სწრაფად ვითარდება. დეტალური დებულებები შეიძლება ხშირ განახლებას მოითხოვდეს. დეტალური მარეგულირებელი დებულებები ასეთი ხშირი განახლების შესაძლებლობას უნდა იძლეოდნენ.

დასკვნის სახით, ისტ-ის გადაწყვეტილებების შესაბამისობის უზრუნველსაყოფად არჩევნების დემოკრატიულ პრინციპებთან საჭიროა პრინციპების ზუსტი მნიშვნელობის სამართლებრივი ანალიზი, როდესაც მათი გამოყენება ხდება კონკრეტულ საარჩევნო პროცესში. გარდა ამისა, პრინციპების ასახვა უნდა მოხდეს დეტალურ მოთხოვნებში, რომლებიც არეგულირებენ შემოთავაზებულ ტექნოლოგიას, მათ შორის, მისი კონტროლის მოთხოვნებს. დეტალური რეგულაციის შემუშავების დროს აუცილებელია ერთდროულად სამართლებრივი და ტექნიკური ცოდნა. მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები, როგორცაა პრინციპების მოქმედების სფერო და მათი ზუსტი მნიშვნელობა, ან უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული ფინანსური დანახარჯები, ფართო პოლიტიკური მხარდაჭერით უნდა იქნას მიღებული, და სასურველია, რომ რეგულირდება კანონმდებლის მიერ მოხდეს (პარლამენტის). ტექნიკური არჩევანი უნდა ასახავდეს კარგ პრაქტიკას და სამეცნიერო საზოგადოების (უცხოელი კოლეგების) სხვა რეკომენდაციებს. ციფრული ტექნოლოგიების სწრაფი განვითარების გათვალისწინებით, მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს დროის მსვლელობასთან ერთად ტექნოლოგიის შესაბამისობის შენარჩუნება. შესაძლოა საჭირო გახდეს დეტალური დებულებების შემუშავება, რომლებიც ასახავენ თანამედროვე მიღწევების განვითარებას. უმჯობესია, რომ ამის რეგულირება უფრო დაბალი დონის საკანონმდებლო აქტებით მოხდეს. დასკვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ სწორი რეგულირების შემთხვევაში, საკანონმდებლო დებულებები ხელს შეუწყობს ისტ-ის გადაწყვეტილებების დაზუსტებას და

დემოკრატიულ პრინციპებთან შესაბამისობას. ქვემოთ მოცემულია რამდენიმე დეტალური მოთხოვნა, რომელთა გათვალისწინებაა აუცილებელი ისტ-ის გადაწყვეტილებების მარეგულირებელ აქტებში.

5.2 ფუნქციონალური შესაძლებლობები

რეგულაციებში მითითებული უნდა იყოს *ფუნქციონალური შესაძლებლობები*, რომელსაც ისტ-ის გადაწყვეტილება სთავაზობს. მაგალითად, როდესაც საარჩევნო უბანზე გათვალისწინებულია ელექტრონული კენჭისყრა, რეგულაცია უნდა აღწერდეს მოთხოვნებს, რომლებიც უზრუნველყოფს სისტემის მიერ არჩევნებზე ქვეყნის მასშტაბით გამოყენებული ყველა შესაძლო ტიპის ბიულეტენის დამუშავებას.

5.3 გამოყენების სიმარტივე

მომხმარებლის ინტერფეისი მნიშვნელოვანია, რათა მან შედარებით მარტივად შეძლოს ინსტრუქციების წაკითხვა და შესრულება. აუცილებელია ხელმისაწვდომობისა და გამოყენების სიმარტივის საკითხების მხედველობაში მიღება, კერძოდ, ასაკთან, ენასთან და სხვ. დაკავშირებული შეზღუდვები. მითითებები უნდა იყოს მკაფიო, იოლად გასაგები და მარტივად შესასრულებელი მაქსიმალურად ბევრი მომხმარებლისთვის.

5.4 ფარულობა/კონფიდენციალურობა

არჩევნებთან დაკავშირებული ტექნოლოგიებისთვის მონაცემთა მინიმალიზაცია და მონაცემთა დაცვა მნიშვნელოვანია. ზოგიერთი საარჩევნო მონაცემები, მაგალითად, ხმის მიცემა, ფარულია. საარჩევნო კანონმდებლობასა და დეტალურ რეგულაციაში გათვალისწინებული უნდა იქნეს დეტალური და კონკრეტული მოთხოვნები მონაცემთა *ფარულობის* ან *კონფიდენციალურობის* შესახებ.

5.5 შემოწმების შესაძლებლობა

განსაკუთრებით, ელექტრონული კენჭისყრისა და ხმების ელექტრონული დათვლის განხილვისას, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული შედეგების შემოწმების შესაძლებლობასთან დაკავშირებული მოთხოვნები. E2EV-ის მიზანია ნდობის ჯაჭვის შექმნა ელექტრონული შესაძლებლობების მქონე ხმის მიცემასა და დათვლასთან მიმართებაში, და მას გააჩნია პროგრამული უზრუნველყოფის გაუმართაობასთან და სხვა შიდა თუ გარე რისკებთან და საფრთხეებთან დაკავშირებული პრობლემების აღმოფხვრის შესაძლებლობა. თუ განიხილება ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობა, აუცილებელია განხილული იქნეს ხმის

მიცემის მიკვლევადობის შემოწმების სისტემის (VVPAT) დეტალური რეგულაცია. ქვეყნების უმეტესობა, რომლებიც ხმის მიცემის ელექტრონულ მოწყობილობებს იყენებენ, რეგულაციების და პრაქტიკის შეჯერებას VVPAT-ის დანერგვით უზრუნველყოფენ. VVPAT-ის მეშვეობით შექმნილი ქალაქის ბიულეტენი შესაძლებლობას აძლევს ამომრჩეველს აკონტროლოს ხმის მიცემასთან დაკავშირებული მონაცემები ბიულეტენის გადაცემამდე, ხოლო არჩევნების შემდგომ აუდიტის ჩატარებაზე პასუხისმგებელ პირებს ხმის მიცემის შედეგების სისწორეში დარწმუნების შესაძლებლობას აძლევს. რეგულაციაში განხილული უნდა იქნეს VVPAT-ის შესაბამისი სამართლებრივი მნიშვნელობის საკითხი და მისი ანალოგი, საარჩევნო ხმა, რომელიც ელექტრონულადაა დარეგისტრირებული. ამომრჩევლების ინფორმირებას და მათი ცნობიერების ამაღლებას VVPAT-ის გამოყენებასთან დაკავშირებით გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს VVPAT-ს მიერ თავისი როლის ეფექტურად შესრულებისთვის და საჭიროებების გათვალისწინებისთვის. ხელით შემოხაზული ქალაქის ბიულეტენების ელექტრონული დათვლა ყველაზე ფართოდ აღიარებული და გამოყენებული ტექნოლოგიაა.

5.6 კონტროლი

რეგულაცია უნდა მოიცავდეს გათვალისწინებული ციფრული ტექნოლოგიის გაკონტროლების და ტექნოლოგიისა და მისი მეშვეობით მიღებული შედეგების დამოუკიდებლად შემოწმების მოთხოვნებს. კონტროლის მიზანია იმაში დარწმუნება, რომ ისტ-ის სისტემა და მისი ფუნქციონირება კონკრეტული არჩევნების დროს არსებულ მოთხოვნებს შეესაბამება.

კონტროლი პერიოდულად უნდა განხორციელდეს. ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობების ან ხმების ელექტრონული დათვლის მოწყობილობების დანერგვამდე და ყოველი მნიშვნელოვანი ცვლილების შემდეგ, განხილული უნდა იქნეს აკრედიტებული, დამოუკიდებელი და კომპეტენტური ორგანოს მიერ ოფიციალური სერტიფიცირება. დამოუკიდებელი და კომპეტენტური ორგანოების არსებობა აუცილებელია. არჩევნების შემდეგ შეიძლება საჭირო გახდეს აუდიტის ჩატარება შედეგების შესამოწმებლად. ტექნოლოგიიდან გამომდინარე, შეიძლება გათვალისწინებული იქნეს კონტროლის სხვა ფორმები, როგორცაა სისტემაში შეღწევის ტესტი, სისტემის გატეხვის ტესტი და ა.შ.

5.7 გამჭვირვალობა

გამჭვირვალობასთან დაკავშირებით რამდენიმე ასპექტია გასათვალისწინებელი. ერთ-ერთი მათგანი ზემოთ არის მითითებული: ხელისუფლებამ უნდა ჩართოს

მონაწილე მხარეები და ვრცელი ინფორმაცია მიაწოდოს არჩევნებში ისტ-ის გადაწყვეტილებების დანერგვის შესახებ. მეორე საკითხი უკავშირდება უშუალოდ ტექნოლოგიის გამჭვირვალობას: აუცილებელია შესაბამისი დოკუმენტების გასაჯაროება, სულ მცირე, ვერიფიკაციის მიზნებისათვის. ჩვენ ამას ვუწოდებთ „უსაფრთხოებას გამჭვირვალობის მეშვეობით“. ეს მიდგომა ეწინააღმდეგება მიდგომას „უსაფრთხოება ბუნდოვანების მეშვეობით“, რომელიც გამოიყენება ე.წ. შავი ყუთის სისტემებში, რომელიც დახურულია დამოუკიდებელი შეფასებისთვის. გარკვეულ შემთხვევებში, კერძოდ კი, ინტერნეტით ხმის მიცემის კონტექსტში, მიდგომამ გამოიწვია შესაბამისი სისტემური დოკუმენტების გასაჯაროება, მათ შორის, ტექნოლოგიის საწყისი კოდის და აუდიტისა და სერტიფიცირების სხვადასხვა ანგარიშების გამოქვეყნება. ეს მიდგომა, როგორც ჩანს, თანდათან მკვიდრდება ინტერნეტით ხმის მიცემის კონტექსტში. მესამე ასპექტს წარმოადგენს გამჭვირვალობა, იმის შესახებ თუ როგორ ხორციელდება და ფუნქციონირებს ტექნოლოგია ფაქტობრივი გამოყენებისას, ე.ი. არჩევნების დღეს. ეს უკავშირდება დამკვირვებლებისთვის შესაძლებლობის მიცემას, განახორციელონ ისტ-ის ტექნოლოგიების მრავალმნიშვნელოვანი დაკვირვება. ისტ-ის გადაწყვეტილებებზე ეფექტური წვდომის გარდა, გამჭვირვალობა ასევე მოითხოვს, რომ ხელისუფლებამ ხელი შეუწყოს დამკვირვებელთა და სხვა დაინტერესებული ჩართული მხარეების შესაძლებლობების გაზრდას, რომლებიც დაინტერესებულები არიან იმაში, რომ გამოყენებული ტექნოლოგია სწორ შედეგებს იძლეოდეს.

ზემოხსენებული საწყისი კოდის გამოქვეყნების და Swiss Post/Scytl-ის ინტერნეტით ხმის მიცემის სისტემაში საჯარო შეღწევის ტესტის ორგანიზება 2019 წელს კარგ პრაქტიკას წარმოადგენს და ჯერჯერობით, როგორც ჩვენთვის ცნობილია, მსოფლიო მასშტაბით გამჭვირვალობის უზრუნველყოფის ყველაზე სრულყოფილ მაგალითს წარმოადგენს ინტერნეტით ხმის მიცემის სისტემაში, რომელიც პოლიტიკური არჩევნებისთვის გამოიყენება. შვეიცარიამ საწყისი კოდის გამჭვირვალობის უზრუნველყოფის სფეროში ნორვეგიის მაგალითით იხელმძღვანელა, როდესაც ამ უკანასკნელმა ხმის მიცემის სისტემის საწყისი კოდი გამოაქვეყნა, რის შემდეგაც ასეთი გამოქვეყნების სტანდარტი დამკვიდრდა ელექტრონული კენჭისყრის კონტექსტში. მას შემდეგ, ესტონეთისა და ჟენევის ინტერნეტით ხმის მიცემის სისტემებმა გაასაჯაროვეს თავიანთი საწყისი კოდები GitHub-ის სისტემაში და ანალოგიურად მოიქცა შვეიცარიის საფოსტო სისტემაც. ამჟამად, გამჭვირვალობის ამგვარი ზომები ფეხს იკიდებენ არჩევნებში გამოყენებულ ისტ-ის სხვა გადაწყვეტილებებთან მიმართებაშიც.

გამჭვირვალობის კიდევ ერთი მაგალითი, რომელიც საარჩევნო უბნებზე ხმის მიცემის მოწყობილობების გამოყენებასთან არის დაკავშირებული, ბელგიის მაგალითია. ბელგიაში²⁷ შეიქმნა („ექსპერტთა კოლეგია (*Collège d'experts*), რომელსაც აკისრია ხმის მიცემის ელექტრონული სისტემის, შედეგების განსაზღვრის და კონკრეტულ არჩევნებზე გამოყენებული ნებისმიერი სხვა პროგრამული უზრუნველყოფის კონტროლის პასუხისმგებლობა, მათ შორის, ქაღალდის ბიულეტენებით ხმის მიცემასთან მიმართებაშიც.²⁸ კოლეგია ერთადერთი ორგანოა, რომელსაც კანონით აქვს მინიჭებული გარკვეული სახის კონტროლის განხორციელების უფლებამოსილება. სხვა მაკონტროლებლების მოვალეობები საარჩევნო კომისიების თანამშრომლების მიერ განხორციელებული კონტროლის ფუნქციის შემავსებელ ფუნქციას წარმოადგენს. ექსპერტები თვალყურს ადევნებენ შესაბამის საკანონმდებლო ცვლილებებს და უზრუნველყოფენ, რომ გარე პროვაიდერებმა მოახდინონ მათი ინტეგრაცია ხმის მიცემის ელექტრონულ სისტემასა და სხვა პროგრამულ უზრუნველყოფაში. კოლეგია ახორციელებს სხვადასხვა პროვაიდერების ისტ-ის ყველა სისტემაზე ზედამხედველობას და უზრუნველყოფს მათ წარმატებულ თავსებადობას. იგი ახორციელებს სისტემების კონტროლის ორგანიზებას (ჩატარება, აუთსორსინგი და ა.შ.) არჩევნებამდე, არჩევნების დღეს და არჩევნების შემდეგ. ექსპერტები აღრიცხავენ და აანალიზებენ ინციდენტებს და შეიმუშავენ დასკვნებს და რეკომენდაციებს, რომლებიც ვრცელდება მომდევნო არჩევნებზე. არჩევნების შემდეგ, ისინი აქვეყნებენ ძირითადი აპლიკაციების საწყის კოდექსს.

რაც შეეხება არჩევნების მართვის სისტემების გამჭვირვალობას, OSCE/ODIHR-ის არჩევნების ექსპერტთა გუნდის ბოლოდროინდელ ანგარიშში საპარლამენტო არჩევნების შესახებ, რომელიც ლიეტუვაში ჩატარდა 2020 წლის 11 და 25 ოქტომბერს, განხილული იყო ლიეტუვის ცენტრალური საარჩევნო კომისიის მიერ გამოყენებული საარჩევნო ინფორმაციული სისტემა, რომელიც შედგება ისეთი ინტეგრირებული ქვესისტემებისა და მოდულებისგან, რომლებსაც საარჩევნო პროცესების დიდი ნაწილის მხარდაჭერა გააჩნია. აღნიშნულის შეფასება მოხდა რეკომენდაციის CM/Rec(2017)5 და შესაბამისი სახელმძღვანელო მითითებების გათვალისწინებით. ანგარიშში აღნიშნულია, რომ გამჭვირვალობისა და საზოგადოებრივი ნდობის ასამაღლებლად, ხელისუფლებამ საჯაროდ უნდა

²⁷ <https://elections.fgov.be>

²⁸ იხილეთ მათი ანგარიში 2019 წლის ევროპარლამენტის, ეროვნული პარლამენტისა და რეგიონალური და ადგილობრივი კანონმდებლების ერთდროული არჩევნების შესახებ <https://elections.fgov.be/sites/default/files/inline-files/rapport2019-fr-final.pdf>

მოახდინოს ინფორმაციული ტექნოლოგიების სისტემის ტესტირება და ყველა არჩევნებამდე გამოაქვეყნოს ტესტირებისა და რისკების შეფასების ანგარიშები. მათ ასევე შეიძლება განიხილონ მისი პროგრამული უზრუნველყოფის საწყისი კოდის გასაჯაროების შესაძლებლობა.

5.8 სახელისუფლებო ორგანოებისა და კერძო სექტორის როლი

საჯარო და კერძო სექტორის თანამშრომლობა მნიშვნელოვანია, როდესაც არჩევნებში ახალი ტექნოლოგიების გამოყენება განიხილება. თუმცა, კერძო და საჯარო სექტორებს ერთნაირი ინტერესები არ გააჩნიათ. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, რომ ჯერ რეგულაციით, შემდეგ კი შესყიდვების პირობებით და სახელშეკრულებო შეთანხმებებით დაზუსტდეს მოთხოვნები, კონტროლის ზომები და პასუხისმგებლობები. მაგალითად, ელექტრონული კენჭისყრის დანერგვისას, პასუხისმგებელი სახელმწიფო ორგანოები უნდა დარწმუნდნენ, რომ შესყიდვის პირობები მოიცავს მოთხოვნებს, რომლებიც მნიშვნელოვანია სისტემებისა და ტექნოლოგიების მოქმედ სამართლებრივ პრინციპებთან შესაბამისობის უზრუნველსაყოფად.

არჩევნების ჩატარების საბოლოო პოლიტიკური პასუხისმგებლობა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებს ეკისრებათ, რომლებიც პასუხისმგებელი არიან არჩევნებზე და არ შეიძლება აღნიშნული პასუხისმგებლობა გადაეცეთ ტექნოლოგიების პროვაიდერებს.

5.9 რისკების მართვის პოლიტიკის ჩარჩო

გაზრდილ გამჭვირვალობასა და ისტ-ის, განსაკუთრებით კი ვებ ტექნოლოგიების გაფართოებულ გამოყენებასთან ერთად გაჩნდა მოწყვლადობისა და რისკების ახალი ფაქტორები. ყოველივე ეს დროსთან ერთად ვითარდება. მიუხედავად უსაფრთხოების წინასწარი ზომებისა, არსებობს რისკები, რომლებიც ჯერ კიდევ გადაჭრას საჭიროებს. რეგულაციაში გათვალისწინებული უნდა იყოს რისკების მართვის პოლიტიკის ჩარჩო. გასათვალისწინებელია რისკები, რომლებიც ლახავენ ისტ-ის მხარდაჭერის მქონე პროცესების მთლიანობას, ან სხვაგვარ ზეგავლენას ახდენენ გარე არაავტორიზებული ჩარევის მეშვეობით. ეს შეეხება არა მხოლოდ ელექტრონულ ხმის მიცემას, არამედ ისტ-ის სხვა ისეთ გადაწყვეტილებებს, როგორცაა რეესტრები, არჩევნების საჯარო ვებგვერდები, არჩევნების ტაბულაციისა და მთვლელი სისტემები, შედეგების აღრიცხვის სისტემები, აუდიტის სისტემები და სხვ., რომლებიც მნიშვნელოვანია ზოგადად არჩევნების ჩატარებისთვის. უაღრესად რეკომენდებულია ცენტრალური საარჩევნო კომისიის თანამშრომლობა მთავრობასთან და სხვა ორგანოებთან, რომლებიც

პასუხისმგებელი არიან ინფორმაციულ უსაფრთხოებაზე²⁹ ან კიბერუსაფრთხოებაზე.

რისკების ანალიზი და რისკების შერბილების ზომები ისტ-ის გადაწყვეტილებების შემუშავების განუყოფელ/ ნაწილს უნდა წარმოადგენდეს. აშშ საარჩევნო ორგანიზაციის მიერ გამოვლენილი მოწყვლადობის ფაქტორები და მათი სავარაუდო გამოყენება უცხოეთის მთავრობის მიერ 2016 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებზე, კარგი მაგალითია იმისა, რა შეიძლება წარიმართოს არასწორად არჩევნების მხარდაჭერის მქონე ისტ-ის გადაწყვეტილებებთან მიმართებაში;³⁰ მათ აღმოფხვრაზე მუშაობას სასარგებლო ინფორმაციის მოწოდება შეუძლია იმის შესახებ, თუ როგორ შეიძლება ასეთი ტექნოლოგიების უკეთესად რეგულირება და განხორციელება.³¹

5.10 დავები და სამართლებრივი დაცვის საშუალებები

რეგულაციებში გათვალისწინებული უნდა იქნეს დავის გადაწყვეტის მექანიზმები და სამართლებრივი დაცვის ისეთი საშუალებები, როგორცაა, ხმების გადათვლა შესაბამისი ისტ-ის გადაწყვეტილებების ტექნიკური სპეციფიკაციების ჭრილში. ეს სავარაუდოდ, ზემოქმედებას მოახდენს დავის გადაწყვეტის პროცესზე (მტკიცებულების მოთხოვნები, ზარალის ანაზღაურების ვარიანტები და ა.შ.). სამართლებრივი დავების მიუკერძოებელი და ეფექტური მართვა შეიძლება კიდევ უფრო გართულდეს, ვინაიდან შეცდომების აღმოჩენის ტრადიციული ღონისძიებები, კერძოდ კი, ვიზუალური დაკვირვება ნაკლებად მნიშვნელოვანი და აზრს მოკლებულიც კი არის. როდესაც გამოიყენება ისტ-ის გადაწყვეტილებები. მოწყობილობა ამომრჩევლისთვის შავი ყუთი იქნება, თუ ხელმისაწვდომი არ გახდება ვერიფიკაციის ადეკვატური შესაძლებლობები. აუცილებელია, გათვალისწინებული იქნეს ამომრჩევლებისთვის და სხვა ჩართული მხარეებისთვის შეთავაზებული ვერიფიკაციის ახალი შესაძლებლობები (შემოწმების ინდივიდუალური და უნივერსალური შესაძლებლობა) და არსებული რისკები. რეკომენდებულია, გათვალისწინებული იქნეს ტექნოლოგიის ხარვეზების შესაძლებლობა და მათი აღმოფხვრა. სისხლის სამართლის კოდექსის

²⁹ <https://matsne.gov.ge/en/document/view/1679424?publication=3>

³⁰მაგ. იხილეთ შერთებული შტატების დაზვერვის სპეციალური სამსახურის ანგარიში რუსეთის აქტიური ღონისძიებების, კამპანიისა და აშშ-ის 2016 წლის არჩევნებში ჩარევის შესახებ, ტ. 1-5

³¹ მაგ., იხილეთ, მიჩიგანის არჩევნების უსაფრთხოების საკონსულტაციო კომისიის ანგარიში იდა რეკომენდაციები, ოქტომბერი, 2020

ზოგადი ნაწილის მუხლები (მაგ., არჩევნებში თავისუფალი მონაწილეობისთვის ხელის შეშლა, არჩევნების ან კენჭისყრის შედეგების გაყალბება, ხმის მიცემა არაერთგზის ან სხვისი სახელით, ბიულეტენის კონფიდენციალურობის დარღვევა და ა.შ), რომელთა გამოყენებაც შესაძლებელია ისტ-თან დაკავშირებული დარღვევების აღმოსაფხვრელად, შეიძლება დამატებით დახვეწას საჭიროებდეს.

როდესაც საქმე ეხება ელექტრონულ ხმის მიცემას და ხმების ელექტრონულ დათვლას, ხმების გადათვლა არჩევნების შედეგებთან დაკავშირებული გარკვეული საჩივრების განხილვის სამართლებრივ საშუალებას წარმოადგენს. თუმცა, უბრალო გადათვლა აზრს მოკლებულია, თუკი გამოყენებული იქნება იგივე მოწყობილობა ან პროგრამული უზრუნველყოფა, ვინაიდან, იგი ყოველთვის ერთნაირად დაითვლის. შესაბამისად, VVPAT-ის დანერგვა და ქალაქის საარჩევნო ბიულეტენების გამოყენება მნიშვნელოვანია, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ საარჩევნო უბნებზე ელექტრონული კენჭისყრის პრინციპი გამოიყენება. გათვალისწინებული უნდა იქნეს არჩევნების შემდგომი აუდიტის ჩატარება. ისინი ქალაქის საარჩევნო ბიულეტენებს იყენებენ. ქალაქის საარჩევნო ბიულეტენების ელექტრონულად დათვლის შემთხვევაში, ქალაქის საარჩევნო ბიულეტენების არსებობა აუდიტის ან გადათვლის შესაძლებლობას იძლევა.

არჩევნების ექსპერტთა გუნდის 2021 წლის 8 თებერვლის ანგარიშში ლიეტუვაში 2021 წლის 11 და 25 ოქტომბერს ჩატარებული საპარლამენტო არჩევნების შესახებ, OSCE/ODIHR იძლევა რეკომენდაციას, რომ კანონმდებლობაში შეტანილი იქნეს შესწორებები, რომლითაც გათვალისწინებული იქნება გადათვლის ისეთი საშუალებები, რომლებიც წარმოადგენს ხმების დათვლის დამოუკიდებელ პროგრამულ უზრუნველყოფას და ეფუძნება შემთხვევითობის პრინციპით შერჩეულ და ხმების სტატისტიკურად მნიშვნელოვან პროცენტულ რაოდენობას ან საარჩევნო უბნების რაოდენობას.

5.11 ინციდენტები და კომუნიკაცია

რეკომენდაციაში აღნიშნულია, რომ თუ ადგილი აქვს ინციდენტებს, რომლებმაც შეიძლება საფრთხე შეუქმნას სისტემის მთლიანობას, მოწყობილობის მუშაობაზე პასუხისმგებელმა პირებმა დაუყოვნებლივ უნდა აცნობონ ამის შესახებ არჩევნების მართვის ორგანოს. კომპეტენტური ორგანო უნდა დარწმუნდეს, რომ მიღებულ იქნა აუცილებელი ზომები და ყველა დაინტერესებული ჩართული მხარე, კერძოდ კი, პოლიტიკური პარტიები და ამომრჩევლები სათანადოდ არიან ინფორმირებული.

უმთავრესი ნაბიჯები, რომლებიც კომპეტენტურმა საარჩევნო ორგანომ უნდა გადადგას ინციდენტის შედეგების შესარბილებლად, წინასწარ უნდა იქნეს გათვალისწინებული.

5.12 უწყვეტი შეფასება

ისტ-ის განვითარებადი ხასიათის, ასევე საარჩევნო სისტემაში განხორციელებული ცვლილებების გათვალისწინებით, რამაც შეიძლება ზემოქმედება მოახდინოს არჩევნების ორგანიზებაზე, მნიშვნელოვანია, რომ ისტ-ის გადაწყვეტილებები პერიოდულად შეფასდეს, რათა დავრწმუნდეთ, რომ ისინი კვლავ განაგრძობენ მოთხოვნების დაკმაყოფილებას და პრინციპების დაცვას.

5.13 მდგრადობა

ისტ-ის გადაწყვეტილებების მდგრადი გამოყენება საარჩევნო საკითხებში რამდენიმე ასპექტთან არის დაკავშირებული. ერთ-ერთი მათგანი არის მიდგომა, რომელიც საარჩევნო ციკლს ეფუძნება. ისტ-ის გადაწყვეტილებები მთლიანი ციკლის ავტომატიზაციის ხარისხს უნდა ითვალისწინებდეს. აუცილებელია შესწავლილი იქნეს ურთიერთქმედება სხვა დაბალ- ან მაღალტექნოლოგიურ გადაწყვეტილებებთან. ტექნოლოგიის სიცოცხლის ხანგრძლივობა და მისი ურთიერთობა საარჩევნო პროცესების და ციკლის ხანგრძლივობასთან, პრობლემას წარმოადგენს.³² ციკლი გულისხმობს, რომ მისი პროცესები განმეორდეს არჩევნებიდან არჩევნებამდე.

კიდევ ერთი ასპექტი ხარჯებს შეეხება. ხარჯები შეიძლება ზედმეტად მაღალი იყოს, განსაკუთრებით ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობების შემთხვევაში და მოკლევადიან პერსპექტივაში, და მოიცავს არა მხოლოდ აღჭურვილობის შესყიდვას, არამედ ასევე ოპერაციული და ტექნიკური მომსახურების ხარჯებს, კერძოდ კი, ელექტრონული კენჭისყრის თანამედროვე სისტემის მხარდაჭერის ხარჯებს. ბევრია დამოკიდებული არა მხოლოდ შერჩეული ტექნოლოგიის შესაძლებლობაზე, არამედ, ასევე უფრო ფართო სტრატეგიასა და ისტ-თან დაკავშირებული ინვესტიციების ოპტიმიზაციაზეც.

³²საარჩევნო ციკლის მიზანი იყო იმ ფაქტის ილუსტრირება, რომ არჩევნები არის არა ღონისძიებები, არამედ პროცესები, და ამ ცოდნის გამოყენება ყველა საარჩევნო პროექტის დაგეგმვასა და რეალიზაციაში, რომელიც ორიენტირებულია სახსრებისა და სხვა რესურსების გამოყოფასთან დაკავშირებულ შედარებით გრძელვადიან ვალდებულებებზე, ასევე ზემოქმედებაზე, რომელიც სცდება უშუალოდ საარჩევნო ღონისძიებებს. იხ. <https://www.idea.int/data-tools/tools/online-electoral-cycle>

ციფრულმა გადაწყვეტილებებმა შეიძლება გააუმჯობესოს საარჩევნო პროცესი; თუმცა, ასევე შეიძლება გამოიწვიოს კომპლექსურობის ზრდა. მაგალითად, საარჩევნო ციკლის დაგეგმვა სულ უფრო კომპლექსური ხდება და იზრდება დამოკიდებულება ტექნოლოგიაზე, რომლის მიმწოდებელიც (ხშირად უცხოური) კომპანიები არიან. ანალოგიურად, იზრდება დანახარჯებიც, განსაკუთრებით ასეთი ტექნოლოგიების უსაფრთხოებთან დაკავშირებით. კიბერუსაფრთხოება მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს. უკიდურესად მნიშვნელოვანია ციფრული სისტემების მდგრადობის მონიტორინგი კიბერ საფრთხეების მიმართ, იმისათვის, რომ თავიდან იქნეს აცილებული არასათანადო ჩარევა ან არჩევნების გაყალბება. ეს ნიშნავს იმას, რომ უნდა მოხდეს ციფრული ტექნოლოგიების რეგულარული განახლება და ხელმისაწვდომი უნდა იყოს გადამზადებული, კვალიფიციური პერსონალი. ამან შეიძლება მიგვიყვანოს მდგომარეობამდე, როდესაც სულ უფრო მეტი ფინანსური და ადამიანური რესურსია საჭირო კონსტიტუციურად მისაღები საარჩევნო გარემოს შესანარჩუნებლად, განსაკუთრებით ისეთი ციფრული ტექნოლოგიების შემთხვევაში, რომლებიც ინტერნეტით არის ხელმისაწვდომი. გასათვალისწინებელია ციფრული ტექნოლოგიების მთლიანი დანახარჯები.

მდგრადობის მოსაზრებებმა ზოგიერთი იურისდიქცია, მაგ. აშშ-ში, აიძულა განეხილათ ღია საწყისი კოდის მქონე ან სახელმწიფოს საკუთრებაში არსებული საარჩევნო სისტემის შემუშავება, რომელშიც გამოიყენება მზა კომერციული მოწყობილობა (COTS) როგორც საწყისი დანახარჯების, ასევე პროგრამული უზრუნველყოფის უწყვეტი მომსახურების ხარჯების შესამცირებლად, რომლებიც დაპატენტებულ სისტემას უკავშირდება.³³ სახელმწიფოს საკუთრებაში არსებული სისტემები მოითხოვს მნიშვნელოვან შიდა პოტენციალს (საჯარო დაწესებულებების ფარგლებში) და განვითარებისა და დაფინანსების უფრო გრძელვადიან სტრატეგიებს. სხვა ქვეყნებში, სახელმწიფოსა და კერძო სექტორს შორის პარტნიორობები (PPPs) უფრო ეფექტურად მიიჩნევა, ვიდრე სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სისტემები. ასეთი გადაწყვეტილებები, საბოლოოდ უნდა დამტკიცდეს კანონმდებლის ან მარეგულირებლის მიერ და უნდა აისახოს დეტალურ რეგულაციაში.

რეკომენდებულია ყურადღება დაეთმოს ისტ-ის საარჩევნო სისტემის ოპტიმიზაციას სხვა სტრატეგიული განვითარების მქონე ტექნოლოგიებთან,

³³ იხილეთ „ხმის მიცემის სანდოობის უზრუნველყოფა. ამერიკული დემოკრატიის დაცვა - ეროვნული სამეცნიერო, საინჟინრო და სამედიცინო აკადემიების ერთობლივი კვლევის ანგარიში“, 2018

როგორცაა ონლაინ ადმინისტრირება, უსაფრთხოება და განვითარების სხვა სტანდარტები და ა.შ. შიდა შესაძლებლობების ზრდა ყველა შემთხვევაში მნიშვნელოვანია. მნიშვნელოვანია კანონმდებლობისა და ხმის მიცემის ელექტრონული მოწყობილობების რეგულაციის შესაბამისობა სხვა რელევანტურ მიმართულებებთან (ინფორმაციული უსაფრთხოება, მონაცემთა დაცვა, კრიტიკული ინფრასტრუქტურა და სხვ.) და საერთაშორისო რეკომენდაციებთან.

5.14 ინფორმაცია და ტრენინგი

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევა პერსონალის, ამომრჩევლების, დამკვირვებლების, მედიის და ა.შ. მიერ ისტ-ის ეფექტური გამოყენებაა. საკმარისი არ არის მხოლოდ ტექნიკურად უსაფრთხო ტექნოლოგიის შემუშავება. ასევე აუცილებელია მათი სწორად გამოყენება და გააზრება. ეს მიუთითებს ამომრჩეველთა და სხვა მომხმარებელთა ინფორმირებისა და სწავლების საჭიროებაზე, რომლებსაც ურთიერთქმედება აქვთ ისტ-ის გადაწყვეტილებებთან. აღნიშნულის მიღწევა უწყვეტ ძალისხმევას მოითხოვს. შესაბამისად, ეტაპობრივი დანერგვა ასევე იმისთვისაა საჭირო, რომ ყველა ჩართულმა მხარემ შეძლოს კვალიფიკაციის ამაღლება და ინფორმაციის მიღება, რაც აუცილებელია ტექნოლოგიის წარმატებით გამოყენებისთვის.

5.15 საზოგადოების ნდობა

ნდობა ძირითადად დაკავშირებულია ტექნოლოგიის სანდოობასთან, და ამის შესახებ აღქმასთან. რეგულაცია ორივე მათგანს ეხება. ნდობას კიდევ ერთი ასპექტი გააჩნია: ხშირად, ისტ-ის დანერგვა განიხილება, როგორც არსებული საარჩევნო ადმინისტრაციის მიმართ უნდობლობის პრობლემის გადაჭრა. აღნიშნული მოსაზრება შეიძლება სადაო იყოს.

ნდობის მოპოვების ერთ-ერთი ძირითადი საშუალება გამჭვირვალობაა. არჩევნებში ისტ-ის სტრატეგიის შემუშავებაში დაინტერესებული მხარეების ჩართვა, ექსპერტებთან თანამშრომლობა და საზოგადოების (ჰაკერები, სტუდენტები, ექსპერტები და ა.შ.) მონაწილეობა ხმის მიცემის ელექტრონული სისტემის ტესტირებაში კარგი პრაქტიკაა, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელია ნდობის მოპოვება, რომ ხელისუფლება ისტ-ს სწორად წარმართავს.

რეგულაციით უნდა დაზუსტდეს, რომ მხოლოდ სანდო ტექნოლოგიები დაინერგება. მკვლევარებთან თანამშრომლობა დახმარებას გაუწევს განისაზღვროს ის ტექნოლოგიები, რომლებიც სანდოდ შეიძლება იქნეს მიჩნეული. ხშირად სამართლებრივი მოთხოვნები თანამედროვე ტექნოლოგიებს განეკუთვნება.

ყურადღება უნდა დაეთმოს იმ ფაქტს, რომ თანამედროვე მიღწევები შეიძლება სწრაფად განვითარდეს და შესაბამისად, რეგულაციას და ისტ-ის სისტემას უნდა გააჩნდეთ განახლებისა და განვითარების შესაძლებლობა.

რაც შეეხება ხშირად მოყვანილ არგუმენტს, რომ ისტ-ის დანერგვა გაზრდის კენჭისყრის პროცესის მიმართ სანდოობას, ევროპის საბჭოს რეგიონში არსებობს მოსაზრება, რომ, როგორც ეს მითითებულია რეკომენდაციაში CM/Rec(2017)5, ნდობა საარჩევნო სისტემის და საარჩევნო ადმინისტრაციის მიმართ ისტ-ის არჩევნებში დანერგვის წინაპირობას წარმოადგენს. საარჩევნო ორგანოს უმთავრესი როლი აკისრია ხმის მიცემის ელექტრონული სისტემისა და ისტ-ის სხვა გადაწყვეტილებებს რეგულირების, დაგეგმვის, დანერგვის, ზედამხედველობის და კონტროლის თვალსაზრისით. თუ ხელისუფლების მიმართ ნდობა არ არსებობს, ისტ-ის გადაწყვეტილებაც ვერ მოიპოვებს ნდობას.³⁴ ნდობის მოპოვების ერთ-ერთი საშუალებაა ელექტრონული კენჭისყრის დანერგვამდე ფართო კონსულტაციების გამართვა, კარგი პრაქტიკის და რეკომენდაციების დაცვა, ეტაპობრივი მოქმედება, მკვლევარებთან თანამშრომლობა, ინფორმაციის მიწოდება, ტრენინგი, გამჭვირვალობა და ა.შ. ფართო საზოგადოების მხარდაჭერის გარეშე ისტ-ის დანერგვამ შეიძლება უარყოფითი რეზონანსი გამოიწვიოს, მაგალითად, ნდობა შეამციროს.

6 რეკომენდაციები

ქვემოთ მოცემულია ზოგადი რეკომენდაციები. ისინი სრულად ვრცელდება საარჩევნო უბანზე ელექტრონულ ხმის მიცემაზე ან ხმების ელექტრონულ დათვლაზე. ისინი მხოლოდ ნაწილობრივ ვრცელდება ამომრჩევლის ვინაობის შემოწმებისა და რეგისტრაციის ტექნოლოგიებზე, რომლებიც ნაკლებად კომპლექსურია და მისი დაცვა გაცილებით მარტივია.

1. ჩართული მხარეების ინფორმირება და მათი ჩართვა არჩევნებში სამომავლოდ ისტ-ის გამოყენებასთან დაკავშირებულ განხილვაში.
2. განვითარების ძირითადი მიმართულებების განსაზღვრა.

³⁴ თავის 2017 წლის დაკვირვების შედეგებთან დაკავშირებულ დასკვნებში, ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეა (PACE) ხაზს უსვამს ამ მოსაზრებას და აცხადებს, რომ საარჩევნო სისტემაში მისასალმებელია ახალი ტექნოლოგიები, მაგრამ ეს არასოდეს უნდა განიხილებოდეს, როგორც ნდობის ჩანაცვლება.. იხილეთ: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23748&lang=en>

3. საჭიროებებისა და მოლოდინების განსაზღვრა.
4. ტექნიკურ-ეკონომიკური კვლევ(ებ)ის ჩატარება.
5. სტრატეგიის შემუშავება და გამჭვირვალობის შენარჩუნება აღნიშნულთან დაკავშირებით.
6. სატესტო ეტაპის რეგულაციის შემოღება. ინფორმაციული ტექნოლოგიების, სამართლებრივი და სოციალურ მეცნიერებათა სფეროს სპეციალისტების ჩართვა კვლების განხორციელებაში.
7. პროტოტიპის შესყიდვა და დამტკიცება.
8. მცირემასშტაბიანი ტესტირებების ჩატარება, დაწყებული დაბალი დონის არჩევნებით.
9. საცდელი ეტაპის შეფასება მკაფიოდ განსაზღვრულ კრიტერიუმებზე დაყრდნობით.
10. გადაწყვეტილების მიღება მომავალთან დაკავშირებით: საცდელი პერიოდის დიზაინის გადასინჯვა ან ვადის გაგრძელება; სრული დატვირთვით ამუშავება; დანერგვაზე უარის თქმა.

თუ საპილოტე ეტაპის შემდეგ მიღებული იქნა გადაწყვეტილება ისტ-ის გამოყენებისა და განვითარების შესახებ, რეკომენდებულია შემდეგი:

11. პრინციპების გამოყენების დაზუსტება (კანონში შესაძლო ცვლილებები).
12. გაფართოებული ტესტირების ან ისტ-ის გადაწყვეტილების სრული დატვირთვით მუშაობის დეტალური რეგულაციის მიღება. ინფორმაციული ტექნოლოგიების, სამართლებრივი და სოციალურ მეცნიერებათა სფეროს სპეციალისტების ჩართვა კვლების განხორციელებაში.
13. ისტ-ის გადაწყვეტილების შესყიდვა და დამტკიცება.
14. რეგულაცია უნდა მოიცავდეს ფუნქციონალურობას, გამოყენების სიმარტივეს, ფარულობას ან კონფიდენციალურობას, შემოწმების შესაძლებლობას, შეფასებას, მათ შორის, ტექნოლოგიის სერტიფიცირებას, გამჭვირვალობას, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების და კერძო სექტორის როლს.
15. მიუხედავად სათანადო ზომებისა, ისტ-ის გამოყენებისას გარკვეული რისკები კვლავ არსებობს. აღნიშნული გათვალისწინებული უნდა იყოს რისკების მართვის პოლიტიკის ჩარჩო.
16. დავების რეგულირების ელემენტები (მტკიცებულება, სამართლებრივი დაცვის საშუალებები და ა.შ.) ხელახლა უნდა იქნეს განხილული ისტ-ის შესაძლებლობებისა და შეზღუდვების ჭრილში.
17. ინციდენტების, მათ შორის საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ხასიათის ინციდენტების დროს გასატარებელი ზომების განხილვა.

18. ისტ-ის გადაწყვეტილების რეგულარული შეფასებების განხორციელება მისი კონსტიტუციის მოთხოვნებთან შესაბამისობის უზრუნველსაყოფად, ვინაიდან ისტ-თან დაკავშირებული რისკები ვითარდება და საარჩევნო კანონმდებლობა იცვლება.
19. მდგრადობის შეფასება.
20. საზოგადოებისა და ჩართული მხარეების პერიოდული ინფორმირება და ტრენინგი. აღნიშნულის განხორციელება განსაკუთრებით, არჩევნების წინ
21. ისტ-ის გამოყენების ყველა ასპექტის გამჭვირვალობა ამ კონკრეტული ტექნოლოგიის, და ზოგადად სისტემის მიმართ ნდობის მოპოვების მიზნით. მხოლოდ თანამედროვე ტექნოლოგიური მიღწევების გამოყენების ვალდებულება.
22. ნდობა საარჩევნო ადმინისტრაციის მიმართ არჩევნებში ისტ-ის გამოყენების წინაპირობას წარმოადგენს.